

הביקור הראשון

בית אגודת הסופרים ברחוב טלומצקה בווארשה היה יותר מאשר מועדון לסופרים. למעשה הוא היה מרכז של תרבות יידיש, של ספרות יידיש, וכן מקום מקלט לשחקנים, לחברי מפלגות שונות, ושל סתם אינטלקטואלים, שהיו באים לשם — כמעט אמרתי עלו לרגל. לי עצמי היה בית אגודת הסופרים מעין בית שני, פשוטו כמשמעו, במשך 13-14 שנים. התפתחותי הספרותית קשורה קשר הדוק עם מוסד זה.

שמעתי על בית אגודת הסופרים עוד בשנים שבהן חייתי בבילגוריי, העיר שבה כיהן סבי, אבי אמי, ר' יעקב מרדכי זילברמן, כרב העיר במשך 40 שנה. ב־1917, כאשר אמי לקחה אותי ואת אחי משה מווארשה לבילגוריי, עד כמה שידוע לי, בית אגודת הסופרים עוד לא היה קיים. אחי יהושע דיבר לעיתים קרובות על אגודת הזמרה "הזמיר", שבביתה נשא פרץ את נאומיו והמנצח שניאור ניצח על מקהלתו, אבל מעולם לא שמעתי אותו מזכיר אגודת סופרים. השערתי היא שאגודת הסופרים נוסדה בערך בשנת 1918 או 1919. בווארשה הופיעו אז כבר כמה עתונים יומיים ומספר שבועונים ביידיש. עתונאים יהודים, סופרים, מחברי ספרי לימוד, נואמים או סתם אנשי-עט כותבי יידיש וגם עברית, היו זקוקים לבית מקצועי ורוחני. בין המייסדים של בית אגודת הסופרים היו דמויות כמו ה.ד. נומברג, נח פרילוצקי, ש. סטופניצקי, י.מ. גיימן, ד"ר יהושע גוטליב, ל. זיטניצקי, ואולי גם הלל צייטלין, בנו אהרון צייטלין, אפרים קגנובסקי ורבים אחרים. בווארשה יצא לאור גם עתון דתי-אורתודוקסי והעתונאים שלו — יהודיים דתיים, אנשי תורה ומסורת — נמשכו גם הם אל הארגון הזה.

באותן שנים טרם הכירו את שיטות מבצעי ההתרמה והקמת קרנות של היום.

כאשר חסידים רצו שיהיה להם בית כנסת משלהם, שכרו חדר, העמידו בו ארונות עם ספרים, ארון קודש, שולחן, כמה ספסלים והרי לך בית כנסת ראוי לשמו. היהודים החופשיים נהגו כמותם. שכרו אולם, הכניסו כמה שולחנות והכל היה מוכן.

בית אגודת הסופרים זכה מייד בפרסום ובמוניטין. אחד ממשכילי בילגוריי שנסע לווארשה חזר משם וסיפר שהוא ביקר בבית אגודת הסופרים ובמו עיניו ראה כמעט את כל הסופרים שאנחנו, אנשי הפרובינציה קראנו את הרומנים שלהם, שיריהם, מאמריהם בעתונים, או בספרים שבספרייתו של יונה אקרמן. האיש סיפר שבבית אגודת הסופרים ישנו מזנון והסופרים והעתונאים אוכלים שם ארוחת צהריים, ארוחת ערב ואולי אפילו ארוחת בוקר. עתונים ביידיש מגיעים לשם מצפון אמריקה ומדרומה, מאנגליה, צרפת, אפילו מרוסיה הסובייטית. כתבי עת עבריים מגיעים מארץ ישראל, מלונדון וממקומות אחרים. כתבי עת יהודיים בשפות אחרות — פולנית, אנגלית, צרפתית, גרמנית — מגיעים גם הם אל בית אגודת הסופרים. מתקיימות בו אסיפות בנושאי ספרות וגם ריגוים בנושאים פוליטיים: ציונות, סוציאליזם, קומוניזם, אפילו בעניינים מקצועיים.

כיוון שאינני כותב פה היסטוריה אלו התרשמויות אישיות, אינני חייב להביא תאריכים מדויקים. יש לי רושם שאגודת שחקני הבמה היידיים

דמויות ואפיזודות מבית אגודת הסופרים והעתונאים בווארשה

יצחק שבסיס־זינגר

בשביס־זינגר הצעיר בווארשה

בשביסזינגר (ימין) וסופרים יהודיים שהכיר בווארשה, משמאל לימין: מלך רוויטש, יוסף קרמן, קדיה מולודובסקי, שמואל יעקב אימבר

עוד קודם לכן, לפני שנסע לרוסיה, הוא שימש כמזכיר של "הזמיר" והכיר אישית את פרץ. הוא היה מבאיי-ביתו של ההיסטוריון ע.נ. פונק. במשך תקופה מסוימת עסק בצירוף וחילק את האטליה שלו עם ציירים כמו אוסטז'גו ורובינליכט, אותם הכרתי בשנת 1914, כאשר אחי הסתתר אצלם בהיותו משתמט מהגיוס לצבא הרוסי.

היתה לי גם שייכות אחרת לספרות. קראתי כמעט כל מה שכתבו סופרי יידיש — לינצקי, אייזיק מאיר דיק, מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם, פרץ, פרישמן, שלום אש, נומברג, אברהם רייזין, יאשוזון (הרומן שלו "חצרו של הרבי"), דוד קאסל, דן קפלנוביץ', דוד ברגלסון, דער נסתר, אנוכי (הרומן שלו "ר' אבא") ורבים אחרים. קראתי אפילו כמה יצירות של סופרי יידיש באמריקה כמוויס רזנפלד, קוברין, ליבין, ברקוביץ' ואחרים. כל ספר ביידיש היה לי בבחינת חוויה, כל כתב עת או עתון שהתגלגל לבילגוריי היו לי כגילוי. כל הסופרים הללו היו לי מעין קרובים והיה לי אתם שיג ושית. דבר זה לא מנע ממני לחוש קירבת נפש דומה אל גדולי ספרות העולם שקראתי בתרגומים ליידיש, לעברית ומאוחר יותר גם בפולנית ואפילו בגרמנית.

טולסטוי, דוסטויבסקי, סטרינדברג, מופסן, המסון, לרמונטוב, צ'כוב, אנדרייב, שנקביץ', מיצקביץ' ופושקין היו קרובים לי ביותר. התלהבתי מהם הרבה יותר מאשר מסופרי יידיש או עברית. קראתי את יצירותיהם בלהיטות שלא באה על סיפוקה. הייתי, אם לומר כך, סופר בפוטנציה, אבל אלמוני, מעין למ"ד ואיניק ספרותי, שעוד עתיד להתגלות לעולם — ואף לעצמו. מכשולים אין ספור עמדו בדרכי להגיע לשם, אל היכל הספרות, אבל ידעתי בתוך תוכי, שאני חייב להגיע. חשתי

נוסדה בערך באותו זמן או שמא קצת קודם. מיותר לציין שציירים ופסלים יהודיים נעשו גם הם במהרה מבאי ביתה של אגודת הסופרים. מוזר, אך יחד עם הקמת המדינה הפולנית, נוסדה גם מעין מדינה יהודית רוחנית בפולין — מרכז לרעיונות, שאיפות, תיאוריות, פנטזיות, חלומות. כאשר שמעתי את שמו של בית אגודת הסופרים, חשתי משיכה עזה אל מוסד זה, כמו משיכה נמשכת למגנט. בערך באותו זמן התחלתי לכתוב וידעתי שגורלי וחיי חייבים להיות קשורים עם בית אגודת הסופרים. כל מה שהיה עלי לעשות, זה למצוא חדר (או חלק מחדר) בווארשה ופת לחם. לא היה כדעתי לבכזב את שנותי באיזו פינה נידחת. העולם הגדול נתממש אצלי בבית ברחוב טלומצקה 13, וארשה.

הייתי מודע היטב לכך, שזוהי אהבה חוד צדדית. אני אמנם השתוקקתי אל בית אגודת הסופרים, אך בעיניו של זה הייתי לא יותר מאשר בתור אלמוני מן הפרובינציה, שמנסה לכתוב, אבל טרם הדפיס אף לא שורה אחת. מאות, אלפים כמוני היו להם שאיפות ומאוויים כאלה. המשכיל מבילגוריי סיפר, שנותנים שם להיכנס רק לסופרים שכותבים בעתון או כאלה שכבר הדפיסו מיצירותיהם בעתונים וכתבי עת ורכשו להם שם. אדם מן היישוב יכול היה להיכנס אל היכל זה של ספרות, אמנות ותרבות, רק כאשר רכש כרטיס כניסה להופעה במקום זה.

באשר לי, בעצם לא הייתי זר לגמרי לגבי בית אגודת הסופרים. היה לי אח בוגר ממני, י. זינגר, שכבר פרסם מדבריו בעתונים. אמנם מעטים שמעו עליו, כיוון שבשנים 1917-1921 שהה ברוסיה, היה עד למהפכת קרנסקי, למהפכת אוקטובר, לפוגרומים, לפרעות של הכנפיות. הוא שב לפולין, התיישב בווארשה ועבד בעתון יידיש.

בבית הסופרים והעתונאים בווארשה, חברת יוסף קרמן ויהושע פרל

בשביטיונגר כאיש צעיר

כל כפר נידח. צריך היה לדעת כיצד לאסוף אותם. חיפשתי את האמצעים, את השיטות לכך וערכתי לי תוכניות — בלתי־ישומות, פנטסיות, בלתי־בוגרות ויחד עם זה עתיקות כמו רצון היצירה האנושי. הייתי חייב להשיג פת לחם, מיטה ללינת לילה, סבלנות, וכמו כן — דיו ונייר. כל היתר לא היה חשוב.

כן, אהבה. כל נערה, כל אשה צעירה, היה לה חן משלה והיא היתה מוכנה לחלוק אותו עם בן זוג. במובן מסויים כולן היו דומות. אך יחד עם זאת, כל אחת מהן היתה שונה, יצירה מקורית של היוצר השמימי. פקעת של אינדיווידואליזם.

שנים יעברו עד שאקבל לגיטימציה להיכנס אל בית אגודת הסופרים והעתונאים, אבל בעצם כבר הייתי שייך לשם ממילא. זה היה מצבי ואלה היו תחושותי כאשר עברתי לראשונה את סיפו של בית אגודת הסופרים. היה זה בסוף הקיץ, אולי בחודש אלול, שנת 1922 או אולי 1921. באתי לווארשה ואחי יהושע גם הוא כבר היה שם, בשוכו מרוסיה מאוכזב מהקומוניזם, ובעצם מכל האיזמים. באתי אליו וביקשתיו לעזור לי להסתדר בווארשה, אבל לו עצמו לא היתה משרה או דירה; הוא הביא עמו מרוסיה אשה וילד כתוספת. למזלו היו לו חותן וחוננת בווארשה והוא גר אצלם בחדרון אחורי, מעין קיטון צר ודל. אותה עת הוא שהה בבית קיט (ראציה) בקרבת קו הרכבת לאוטוואצק וביליתי שם יחד עמו ועם משפחתו. עד כמה שזה לא יראה מזר, שכירת בית קיט בווארשה היה עניין דווקא לקבצינים למחצה. העשירים התגוררו בוילות פרטיות. רבים מהם נסעו למקומות מרפא ומרחצאות. בתי הקיט השכורים לא היו אלא חדר עם מטבח באיזור חולי, בלי חשמל, בלי מים (מים היה צריך

כי כוחות יצירה. הם סערו בתוכי, יחד עם השתוקקות לאהבה ולמין. מתוך מחשבות נעורים השתקעתי בפילוסופיה. הבעיות שהטרידו את אפלטון, זנון, אריסטו, שפינוזה, דקארט, לייבניץ, קנט, שופנהאור, היו גם הבעיות שלי, השאלות שלי. הסתובבתי בין הבחורים והבחורות בבילגוריי כמו בתוך חלום. הקשבת־ולא־הקשבתי למה שהם מדברים. הייתי מיווד עמהם. אבל במקדם או במאוחר הייתי חייב לעזוב אותם ולצאת לדרכי העצמאית. חשבונותי הקטנים, הפרטיים, כיצד להשתכר כמה אגורות ממתן שיעור, כיצד להימנע מרדיפות התרדים, להסתדר עם אבא־אמא, הלכו יד ביד עם חשבונותי הגדולים עם העולם.

השגתי מאיזה מקום תרגום של "הקפיטל" של קארל מארקס. שמעתי על פיוטר קרופוטקין. קראתי את "כה אמר זרטוסטרא" של נישטה. הגיע אלי תרגום של אדגר אלן פו. ידעתי בעל פה שירים של ביאליק, טשרניחובסקי, יעקב פיכמן, יעקב כהן, שניאור. אנשי הרוח הגדולים לא היו תמיד גדולים. הקטנים לא היו תמיד קטנטנים. פרקי פילוסופיה, פסיכולוגיה, מיסטיקה, יצאו לפעמים מפיהם של אנשים פשוטים, נערות־משרתות, נשים שכאו להשיח את ליבן לפני אמי. אני חקרתי הליכותיהם של בני אדם, משוגותיהם, זרויותיהם, סטיותיהם, מתוך שיחות וסיפורים ששמעתי בבית המדרש, בבית הכנסת של חסידי טויסק, מפי הבחורים שהיו שייכים לצעירי "מזרחי". העולם נראה בעיני כפרצוף־זהב של אימאז'ים, פיוט, מקוריות, פולקלור, מיסטיקה, אמונות טפלות ומה לא. שפת יידיש היתה עשירה, ציורית ואפשר היה למסור בה את התחושות העריגות ביותר, המחשבות העמוקות ביותר. גיליתי את עולם הרוח בכל עושרו. אוצרות התגוללו בסימטאות של כל עיירה, של

המזלג, שעל שיניו היתה משופדת חתיכת בשר עוף והניע כל הזמן את ראשו לשלילה. בתוך ההמולה לא יכולתי לשמוע מה הוא אומר, אך נדמה היה לי שארשת פניו אומרת: "אתה לא מבין אותי. אני מתכוון למשהו אחר לגמרי." עין אחת שלו צחקה בלעג ומן השנייה הציצה תמיהה על כך שמישהו פירש את דבריו בניגוד גמור למה שהוא התכוון לומר. אשה שישבה ליד הדלת הצביעה ברוגזה באצבעה עלי, אות לכך שאין לי זכות להיכנס. אחי הסביר לה שאני אחיו ועיני האשה צחקו. היא אמרה:

— כן, ודאי, אתם באמת דומים כשתי טיפות מים. הייתי כל כך נרגש ומבולבל מכניסתי לשם, שלרגע שכחתי את ביישנותי. היתה לי הרגשה שאני מכיר את כל היושבים כאן, שכבר ראיתי אותם במקום כלשהו, שכבר שמעתי את קולותיהם. אבל — מתי? היכן? אולי בגלגול קודם...

לאחר כמה רגעים הכניס אותי אחי לאולם שני, גדול ואלגנטי יותר מן הראשון. גם שם עמדו שולחנות קטנים וגם שם ישבו ואכלו, אבל המקום הזה נראה לי מפואר יותר, גות יותר. זו כבר לא היתה מסעדה, אלא מועדון, כזה שתאיתי לעצמי בקוראי רומנים על אנגליה, במיוחד את "שמונים יום מסביב לעולם" של ז'ורז' רוקן, המועדון שבו התערב פיליאס פוג לערוך מסע מסביב לעולם בשמונים יום.

ביישנותי שבה אלי וחשתי שאני הולך ומסמיק. היה לי חם. לרגע חשתי שחרחורת וראיתי את הכל כמו מבעד לערפל. שמעתי מישהו קורא: — יהושע, שלום לך, לאן נעלמת בימי הכפור? ומי זה? הן, זהו אחיך! תראו תראו, ג'ינג'י!

הוא מחא כפיים והחל לצחוק בקול רם, בצחוקו המאנפף של מי שנהנה מצחוקו ורוצה להאריך את הנאתו זו ועובר לצחוק היסטרי. למרות מתיחותי הרבה, הכרתי אותו: זה היה המשורר פרץ מוקיש, הפוטוריסט, שכתב בשורות רחבות, באסונסים במקום חרוזים, במילים שניתכו כמו אבנים, כמו כדורים, כמו פצצות. הוא ותמונתו היו מוכרים אפילו בבילגוריי הנידחת.

לשאוב מן הבאר), ללא מצעים, ללא כלי-מטבח. זה נקרא לגור ביער, אבל יער זה לא היה אלא חורשה דלילה של עצי אשוח נמוכים ודלים. כל היום ועד מאוחר בלילה, נשמעו צפירות קטרים. לא הרחק מכאן עברו ביעף (ולפעמים בזחילה) רכבות שונות, ביניהן רכבות פאר שנסעו בין וארשה ללמברג. הגויים סביב, איכרים למחצה, לא היו ידידותיים במיוחד ליהודים שבאו לכאן לנשום אוויר צח. אחי שכר שני חדרים עם מטבח, אבל הוא התחלק בהם עמי ועם משפחת אשתו, שהיו באים לשבת ולפעמים גם באמצע השבוע.

שנינו, אחי ואני, באנו לנוארשה לחפש משרה, עבודה כלשהי. אמנם אחי קיבל הבטחות שיתקבל לעבודה בעתון, אבל התברר שאיש לא התכוון לקיים את הבטחתו. הוא היה אמור להחליף מגיה בעתון "פאלקס-צייטונג", ביטאון סוציאליסטי, אבל הוא פלט כמה מילים שלא התאימו למצע המפלגה וברגע האחרון קיבלו לעבודה מישהו אחר, שהיה לו די שכל לשמור על מוצא פיו. ובאשר לי, איש לא הבטיח לי דבר. איש לא הכיר אותי. כאשר עזבתי את וארשה הייתי נער בר-מצוה. בזכותי שנים באיזה עיריה נידחת. אחי סיפר לידידיו — קבצנים כמוהו — שיש לו אח שמנסה כוחו בכתיבה, אבל כל הצעירים שהיו מסוגלים לאחוז עט בידם, ניסו גם הם כוחם בכתיבה.

אחי כבר נעשה חבר בבית אגודת הסופרים והוא לקח אותי עמו להראות לי את המקדש של הספרות היידית. נכנסנו בדלת שלא היתה מפוארת יותר מדלת הבית שבו גרנו פעם. היה תלוי שם שלט שציין שבקומה השנייה נמצא האולם של "מזרחי", תנועת הציונות הדתית. יחד אתנו עלה במדרגות יהודי לבוש במיץ בגד שהיה חצי-פראק חצי-קפוטו, קצרה עד הברכיים. מגבעתו השחורה היתה גם כן מיץ עירוב שבין כובע של רב לבין מגבעת חילונית. זקנו היה שחור, סמיך, אבל הבחנתי שהוא קיצץ אותו מעט בקצוות. מתחת לצווארון הלבן היתה תלויה עניבה שחורה, רחבה. כך בערך היו לבושים הרבינרים הגרמנים וגם מיסיונרים שניסו להוכיח באמצעות פסוקים מן המקרא, שישו היה המשיח האמיתי וכל עוד היהודים לא יקבלו אותו, לא תהיה להם מנוחה, לא בעולם הזה ולא בבא. אחי הניח לו לעבור לפנינו ואמר לי שזהו דרשן שכינו אותו "מטיף", איש שפיו מפיץ מרגליות.

עלינו לקומה שבה נמצא בית אגודת הסופרים ואחי פתח את הדלת. אותו רגע הפך חלומי למציאות.

ראיתי לפני אולם גדול וכו מונן, עם שולחנות קטנים, דומה למסעדה, אך שונה. על הקירות היו תלויות תמונות, ציורים. ליד השולחנות ישבו ואכלו לא טיפוסים רגילים, מסוג אלה שהיכרתי במסעדות ובמזוננים של וארשה, אלא גברים בעלי פרצופים אחרים, שמבעם אחר. גם לבושם נראה לי שונה, אף כי אותו רגע לא יכולתי להחליט כמה מתבטא השוני. כמעט כל היושבים שם הרכיבו משקפיים. חלקם אכלו, חלקם שוחחו עם היושבים מולם וליוו את דבריהם בתנועות, שגם הן נראו לי שונות. יחד עם לגימת מרק אטריות, נגיסה ברבע עוף או מציצת מח עצמות, ניהלו ויכוח בנושא, שהעסיק כנראה את כולם. חלק מהפרצופים הביע כעס, חלק צחק, אחרים הביעו מחווה של ביטול, והיו שניסו להגן על משהו, לרצות, לפשר.

אדם במשקפיים עם מסגרת זהב, בעל קרחת שנצצה כמו ראי, הניף את

תעודת חבר של אגודת הסופרים היהודיים — הכתובת: טלומצקה 13

איציק פפר ופרץ מרקיש לא יעשו את העולם גרוע יותר מכפי שהנו. הוא היה אז במצב כזה, שחייב היה להשתייך לקבוצה כלשהי. ישבתי והקשבתי לשיחותיהם של מרקיש ואחי ותוך כדי כך העפתי עין על הנעשה באולם. מעל לכמה היתה תלויה תמונה גדולה של י.ל. פרץ. תמונה זו שלטה על האולם כולו. פרץ נראה כמעט כמו חי והיתה לי הרגשה שהוא משגיח על הנעשה במועדון הסופרים כמו אב, כמו מנהיג רוחני, שלא יבגדו חלילה בידישיזם שלו, שפת האם שלו, האידיאל שלו לגבי אוטונומיה תרבותית. תקופה מסוימת היה פרץ עצמו סוציאליסט, אבל רוחו היתה נטועה בתוך היידיש, בפולקלור היידי, בערכים שהיהודי יצר במזרח אירופה. ברוך השם, אמרתי לעצמי, בשם היידישיזם לא הורגים בני-אדם, בשם היידישיזם לא חובשים אנשים בבית סוהר או מגלים לסיביר. זה היה המצב אז. בשנים מאוחרות יותר חבשו בבית סוהר ברוסיה, או אפילו העמידו לקיר סופרי יידיש, אם מצא משהו רמו לטרוצקזם בכתביהם. אותו משהו היה לפעמים גם הוא סופר יידיש או מבקר. אבל בל אקדים את המאוחר למוקדם, או כפי שאומרים בידיש — "לא צריך לתפוס את הדג לפני הרשת".

שיחותיו של מרקיש עם אחי נגעו בספרי יידיש, הוצאות ספרים, על איזה כתב-עת, אולי ה"כאליאסטרע", אבל הטון של מרקיש היה טון של ביטול, ממש בוז אל כל ספרות יידיש "האזרחית", למעשה כלפי היהדות בכללה. על פי תורת הקומוניסטים היהודים, החלה ההיסטוריה היהודית המתקדמת באוקטובר 1917. עד אז נכנסה במסגרת זו התורה, לשון הקודש, קלריקלים, ריאקציה, פנטיית, ציונות. אפילו הבונדיסטים, שגם הם היו מתנגדי הציונות, הקלריקלים והעברית — גם הם היו פסולים בעיני "אנשי עולם המחיר" והשתייכו לאלה שהמהפכה תהיה חייבת לטאטא במטאטא האש שלה. הקומוניסט היהודי חש מאחוריו את העוצמה, את הכוח של המהפכה העולמית. הוא לא היה בגלות כמו כולנו. הקומוניזם שלט ברוסיה — טריטוריה שהיא שישית מכדור הארץ. היום או מחר צריך היה הקומוניזם לכבוש את הודו, את סין, גרמניה, צרפת, אנגליה, אפילו את אמריקה. כל קומוניסט יהודי היה באופן פוטנציאלי קומיסר אדום, טרוצקי שני, קמנייב שני, ריקוב שני, זינובייב שני ואולי דורז'ינסקי שני.

שניהם, מרקיש ואחי, היה להם חוש הומור חריף. גם אני חיבבתי בדיחה. אבל הצורה שבה לעג הקומוניסט היהודי לכל ההיסטוריה שלנו, לכל מסירות הנפש של העם היהודי והזכיר את כל הערכים שלנו בטון של לעג, ציטוט, מרכאות — כל זה ציער אותי. אני חונכתי בתחושה שמי שמדבר יידיש, אין מה לפחד ממנו. אבל זו הפעם הראשונה בחיי, שמילים בידיש, אפילו בדיחות בידיש הטילו עלי פחד. אני עצמי הייתי שייך לאותם יהודים, שהמהפכה היתה צריכה לטאטא, לשרוף, למחוק אותה עת עוד כתבתי מדי פעם בעברית. התעניינתי בקבלה, בחסידות. האמנתי בשדים, ברוחות, במזיקים. בשום אופן לא הייתי מוכן לירוק על משה רבנו, על ישעיהו הנביא, על המשנה והתלמוד, על כל הרבנים והחסידים שהיו אבות-אבותי. גם לא הייתי מוכן לירוק על כל הקלטיקונים של הספרות העולמית ולהמיר כל זאת בשירבוטים שהתפרסמו ב"כאליאסטרע".

מרקיש היה אחד הגברים היפים ביותר שפגשתי מעודי: בעל קומה ממוצעת, דק גזרה, בלורית מתולתלת, עינים שהביעו גאווה, חוכמה. יכול היה לשמש כמודל לפסלו של אליל יווני, אולי אפילו אפולו בכבודו ובעצמו. הוא היה לבוש כיאה למהפכן רוסי: בחולצה שחורה עם דש מתקפל. הכל באדם זה היה מותאם להעביר את תחושת הזמן החדש, המהפכה הגדולה שבאה מברית המועצות ואמורה היתה להקיף את העולם כולו: "שדר, שדר-רדיו לעולם, שדר ממלך הפעמונים של מוסקווא", כפי שכתב באחד משיריו. בהקדמות לספריו ולכתב העת "כאליאסטרע" (חבורה פרועה, כנופיה) שהוא היה עורכו, הכריז מרקיש על הזמן החדש במשפטים בומבסטים. המהפכה תשמיד ותעקור את כל הישן, המעופש, את האמונה באלוהים, את כל הרקב הכורגני והזעיר-בורגני, וכמובן — תהפוך לעפר-זאפר את מי שנקראים הקלטיקונים של הספרות והאמנות ואולי אפילו של המדע. היקום כולו יתייבב לשירות תחת הדגל האדום, לשירות הדיקטטורה של הפרולטריון. הכל יהיה חדש, שונה, מהפכני.

היתה לי הזדמנות לקרוא את המליצות הנסערות הללו בעת שכתתי בבית-הקיש של אחי, ולמרות שהייתי נער צעיר, חסר ניסיון חיים, מתחיל בכתביה, בכל זאת הרגשתי שאין כל כיסוי, אין כל אמת מאחורי הצעקנות הזאת. לא העולם יהיה חדש לפתע, ולא האדם. הספרות החדשה שמרקיש הרבה כל-כך לשבח, לא היתה אלא גוזמאות פרועות וכבר מתחילתה היתה משעממת.

אמרתי זאת לאחי, אך כיוון שהוא היה ידידו של מרקיש וגם השתתף ב"כאליאסטרע", לא יכול היה להסכים עמי. גם הוא דיבר אז בחצי-פה, שרוחות חדשות מנשבות בעולם ושעל הספרות למצוא דרכים לחידוש פניה. הוא אפילו ניסה לכתוב רשימה בסגנון החדש. במובן מסויים הייתי אז מבוגר מאחי. עלי לא עבר מה שעבר עליו ולא הוקסמתי מסיסמאות. לא נתפעלתי כלל מ"ענן במכנסים" של מאיאקובסקי ולא מחורויו של אלכסנדר בלוק: "ידלת ושער נעולים/הלילה יהיה שוד אלים". לא יכולתי להתלהב מאנשים שכינו יהודים כמו אבא שלי בכינוי "עורב שחור" ו"קלריקל מוצץ-דם" ואשר דנו למוות ורכלים, חנוונים, ואת כל היהודים שביניהם גדלתי ואשר לרוב היו עניים מרודים, לא פחות מן הפרולטרנים. לא היה כל טעם להאשים אותם מדוע לא נהפכו ללניניסטים, עוד בטרם שלנין עצמו נולד.

ידעתי שברוסיה יורים ביהודים כאלה והמשוררים היהודים המקומיים מוחאים כפיים על ניקוי "הטינופת הזעיר-בורגנית" ומודים על כך לחבר דורז'ינסקי. האמת היא שמידע רב על המהפכה קיבלתי מאחי. הוא סיפר לי על מעשי רצח שהרחיחו את דמי. לרוב היה מסיים את סיפורו במילים: זהו מין האדם.

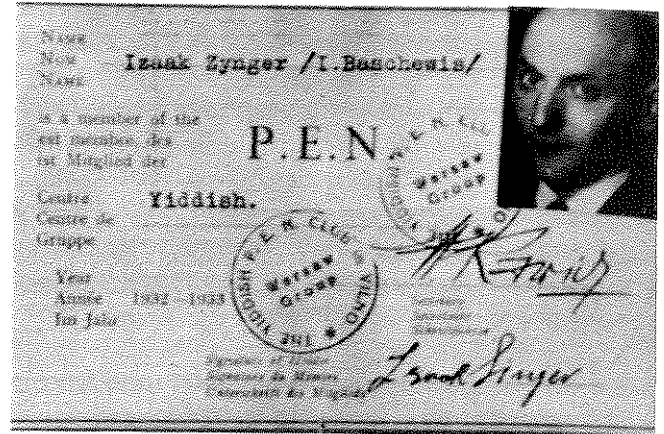
כן, זהו מין האדם, ידעתי זאת. בשם האהבה הנוצרית הנהיג האדם אינקוויזיציות וסחב יהודים ואפיקורסים אל המוקד. בשם השוויון, החופש והאחרונה הוא התיז ראשים (לרוב את ראשי חבריו) בגיליוטינה. בשם האנרכיזם הוא הטיל פצצות על אנשים חפים מפשע. בשם הלאומיות הוא שפך ימים של דם. אין "איזם" אחד, אין חזון אחד של הבאת "מחר טוב יותר", "עתיד מאושר", שבשמו לא הרגו ועינו בני אדם. אחי ידע כל זאת טוב ממני, אך גם הוא חשב שהפראזות של איזי כאריק,

שישבה ליד שולחן עם גבר צעיר, קמה, חייכה ורמזה לבחור וניגשה אל נומברג. וככל שהוא היה נמוך, כך היתה היא גבוהה. הוא הרים אליה את ראשו הקטן, ששרידי שערות בלונדיניות ואפורות נותרו עליו, בקושי הצליח להניח את ידו הקטנה על כתפה ושניהם יצאו במחול. עיניו של מרקיש נמלאו צחוק.

אחי ומרקיש התלוצצו על חשבונם של סופרים אחרים. שמעתי אותם מכנים את ש.י. סטופניצקי — בטלן. זה עורר בי כעס. קראתי את ספרו של סטופניצקי על שפינוזה. בעיני, סטופניצקי היה מלומד מן השורה הראשונה והנה מכנים אותו בטלן. ואם סטופניצקי הוא בטלן, מה אני? על סופר אחר אמר מרקיש, כי כל מה שהוא כותב, זה זבל. מעולם לא שמעתי דיבורים כאלה על סופר. ודאי שישנם סופרים טובים יותר וטובים פחות, אבל כיצד זה אפשר לבזות ככה יצירתו של מישהו? אני קראתי את יצירותיו של הסופר ההוא. הוא לא היה בלטרסט, אלא עתונאי, או מסאי. השניים החלו להתלוצץ על חשבוננו של הלל צייטלין. אל הלל צייטלין התייחסתי כאל אליל ממש. קראתי את ספרו "על בעיית הטוב והרע". קראתי גם מאמרים רבים שלו ב"מאמענט". הלל צייטלין היה ספוג בידע יהודי וכללי. הוא כתב מסות מעמיקות על ניטשה, על סטוב, על הקבלה. בעצם, שני הלצים, אחי ומרקיש, לא דיברו רעות בצייטלין, אך התלוצצו על זקנו, על שערותיו הארוכות ועל דתיותו. לפי דבריהם התקבל הרושם, שהוא רק משים עצמו אדם דתי, ולמעשה הוא אפיקורס. כמה שנים קודם לכן העליל המנהיג הבונדיסטי יעקב פאט על הלל צייטלין, שהוא ראה אותו אוכל טרף בתחנות רכבת, נדמה לי בביאליסטוק. הייתי אז עדיין נער צעיר, אך אצלנו בבית דיברו על כך. התברר שצייטלין אכל שם ביצה קשה, וביצה איננה טרף, אלא אם כן יש בה טיפת דם. כל העניין לא היה אלא עלילה של מרקסיסט נגד סופר דתי. יעקב פאט חשב זאת ודאי למצווה אתיאיסטית, להביך סופר דתי. שמואל יצחק יצקן, עורכו של "היינט", עתון מתחרה, נתפס לרכילות זו והפולמוס בעניין זה נמשך שבועות. עכשיו הם הזכירו את השערוריה הזאת.

אני הגדרתי את עצמי כאותן שנים כחילוני, חופשי, אבל כבר אז עשיתי הבחנה בין אמונה בהתגלות האלוהים, לבין אמונה בכוח עליון המנהיג את העולם. כבר קראתי על התיאוריות הקוסמולוגיות של קאנט ולאפלאס, שמערכת השמש התפתחה מתוך ערפילית, וכיוצא בזה. אך מניין באה הערפילית הקוסמית הזאת? האמת היא שהתיאוריה העכשווית על "המפץ הגדול", הפיצוץ האדיר שבכמה דקות יצר את שבייל החלב ואת הגלקסיות האחרות, היא יודשת ישירה של התיאוריות של קאנט ולאפלאס, וכמותה ילדותית וקלת-דעת. אם היקום התפתח לאטו מתוך ערפילית, או נוצר בהתפרצות של שבר שנייה כמו פצצה — החידה נותרת בעינה: מניין אותה פצצה? ודאי, כך אפשר גם לשאול: ומניין אלוהים? אך משום מה, קל לי יותר לתאר לעצמי אלוהים הקיים מאז ומעולם, מאשר מסה של חומר נטול חיים.

יסלחו לי הקוראים על סטייה קלה זו מן הנושא. מעולם לא יכולתי להאמין שהעולם הוא בבחינת מקרה בלבד. תמיד האמנתי שמאחורי חוקי הפיסיקה והכימיה מסתתרת רוח, תוכנית, מטרה, וזה קירב אותי אל המחשבה הדתית. הייתי מנסח זאת כך: האמנתי באלוהים, אבל לא

תעודת חבר של מועדון P.E.N. – ארגון בין לאומי של סופרים

כמו בחור ישיבה

מבין כל הצרות שמהן סבלתי בשנות נעורי, אולי הגרועה והמגוחכת ביותר היתה ביישנותי. התיביישתי ובעצם לא ידעתי מדוע. האם היה זה בגלל לבושי המוזנח? בגלל שערות ראשי האדומות כאש? האם בשל כך שאינני מסוגל להשתכר פרוטה, אין לי מקצוע, אין לי השכלה פורמלית, אינני מדבר פולנית כתיקנה? נשים צעירות, בחורות, היו נכנסות לאולם. צעירים בגילי או מבוגרים מעט ממני פגשו אותן, ברכו אותן לשלום, נישקו את ידיהן, התלוצצו עמן, שוחחו עמן, התיישבו עמן ליד השולחן, הזמינו תה, הציתו סיגריה והגישו אחת לבחורה. ואילו אני נשארתי עדיין בחור ישיבה נרעש ונפחד. אולם מצד שני, ייתכן שכך הייתי חש עצמי גם בישיבה. הדלת נפתחה ונכנס אדם קטנטן — רזה ביותר, ממש עור ועצמות. הוא לבש חליפה בהירה, עניבה צבעונית, נעליים צהובות לריגליו, מגבעת קש על ראשו. הוא נראה חולה. עין אחת שלו היתה גדולה, השנייה קטנה, עצומה למחצה, ונראית כעין זכוכית. הכרתי אותו: הסופר והעתונאי הידוע ה. ד. נומבויג.

הוא העיף מבט אל השולחן שבו ישב אחי עם מרקיש ומיד הסב ראשו. נומברג לא סבל את המודרניסטים. הוא קרא להם גראפומנים. הוא זרק מבט שואל עלי והרים את כתפיו הצרות. רגליו היו כאילו בלתי־גמישות והוא לא הלך בהן אלא גרר אותן. הוא השתרך אל הבמה, שעליה עמד פסנתר. על גבי הפסנתר עמד גרמופון. ראיתי אותו מניח תקליט על צלחת הפטיפון ומתחיל לסובב את הידית. מיד נשמעה נגינה וקול שירה. אם אני זוכר נכון, היה זה טנגו. שסופר יידיש מבוגר, חולה, יתעניין בדבר כזה, נראה לי מוזר ביותר. אבל כבר שמעתי סיפורים מוזרים על נומברג. ככל שהיה חלש וחולה — למעשה, חולה אנוש — הוא נעשה בשנותיו המאוחרות הדוניסט, בליין. הוא זנח את כל האידיאלים והגיע למסקנה, שכל זמן שהאדם נושם, חייב הוא לחטוף כמה הנאות שהוא רק יכול. נומברג למד לרקוד את הריקודים המודרניים: טנגו, שימי, פוקס־טרוט, צ'רלסטון. לעתים קרובות הוא רקד בבית אגודת הסופרים. ראיתי שהוא מביט סביב ומחפש מישהי — בת־זוג לריקוד. אחת הנשים הצעירות

בית אגודת הסופרים היהודים ברחוב טלומצקה בווארשה ביטא במובן מסויים את המשאלה הזאת של משה רבנו. בכל יהודי בפולין היתה חכוייה תחיתכת נביא, תחיתכת סופר, ובית אגודת הסופרים סימל במובן מסויים את הצורך היהודי (והכלל אנושי) לבטא את ה"אני" שלהם במילים.

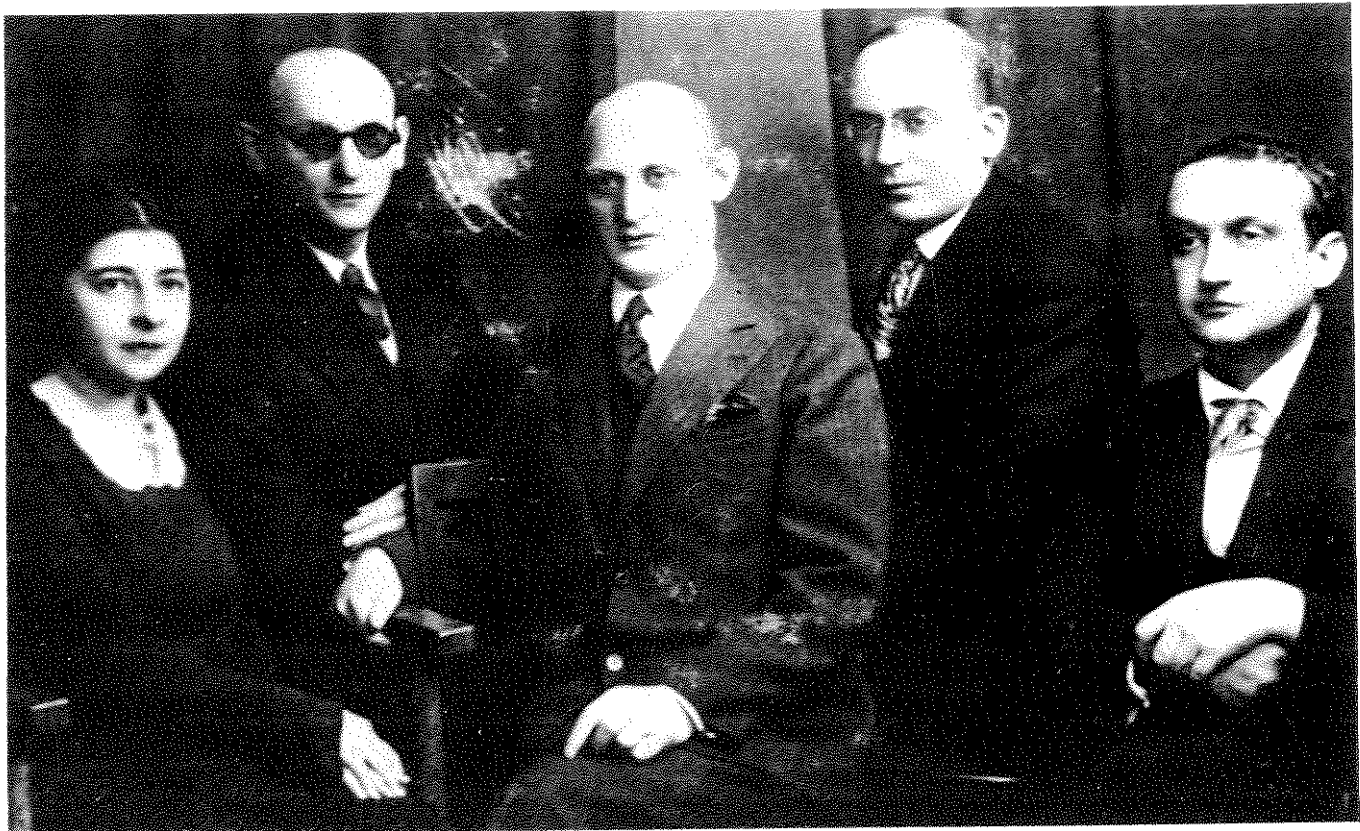
אלה שייסדו את אגודת הסופרים ניסו להגדיר במדוייק מיהו סופר ומי עתונאי, מי יכול להיות שייך ומי לא, אבל יצרים שוברים לפעמים את כל הסייגים, כל ההגדרות, כל ההגבלות. לפעמים רק כפסע בין קורא לכותב. מאות אלפי היהודים בפולין שדיברו יידיש, קראו עתוני יידיש וספרים ביידיש, כמעט כולם היו סופרים בפוטנציה. כל אחד מהם היה לו חשבון עם אלוהים ועם העולם. לכל אחד מהם היה משהו להגיד. כל אחד מהם ניסה להשתחרר מן הפח שלתוכו הכניס את עצמו או אחרים הכניסו אותו לשם, והאמצעי היחיד, או הקל ביותר, היתה המלה, הצעקה, הטענה כלפי עצמו או כלפי אחרים.

אני הייתי אחד מן היהודים הצעירים הללו. לא יכולתי להשתייך יותר לאותו סוג של יהודים, שהורי הדתיים רצו לעשות ממני — משהו שאיננו אני; וגם לא יכולתי ולא רציתי להיות גוי. לא יכולתי לחיות עם אמונה באלוהים — ולא בלעדיו. שאפתי אל העולם הגדול והחופשי, אבל כבר מזמן נוכחתי לדעת שהעולם איננו כה גדול וכה חופשי כפי

באנשים, בעדויותיהם, בספריהם, בפילוסופיות שלהם. אולי הלך מחשבה זה, הוא שגרם לביישנותי. לא הייתי שייך לצד כלשהו. הלך מחשבה זה עשה אותי בודד. לא הייתי יהודי, לא גוי, לא אתיאסט גמור, לא מאמין במובן המקובל של המלה. כזה נשארתי עד עצם היום הזה.

התשוקה לכתיבה

הזכרתי קודם גראפומניה וגראפומנים. אלה מושגים שמשתמשים בהם לעתים רחוקות באנגלית, אבל משתמשים בהם תכופות בשפות אירופיות. האירופים סבורים שכתובה יכולה ליהפך לפעמים לשגעון. למעשה, טובל מכך העולם התרבותי כולו. זו גם שאלה אם אפשר לכנות זאת בשם מחלה. התשוקה לכתיבה זהה לצורך לדבר, לתקשר. העט או מכונת הכתיבה עושים בדיוק מה שעשו הפה, הלשון, השפתיים, לפני אלפי שנים: למסור מחשבות, רגשות; לרוב ביטאו אכזרות, פנטזיות, חלומות. אם הדיבור איננו שגעון, כמוהו גם הכתיבה. אי אפשר לדרוש שרק בעלי כשרון או משכילים ישתמשו בכוח הזה. מדור לדור גדל מספר הספרים, כתבי העת, העתונים. האדם מחפש ומוצא כל פעם אמצעים חדשים לתקשורת: טלגרף, טלפון, סרט, תיאטרון, טלוויזיה. התורה מספרת שכאשר בא יהושע בן נון וסיפר למשה שאלדד ומידד מתנבאים במחנה, ושהוא, יהושע, מוכן להרוג אותם, הגיב משה: מי יתן כל עם ה' נביאים.

עתונאים וסופרים יהודיים בווארשה (1930). משמאל לימין: רחל קורן, יצחק בשביס-זינגר, אחיו ישראל יהושע זינגר, אהרן צייטלין, מלך רוויטש

עמם בחוריינתם הרוחנית. כל העניין הזה של אולם שאסור להיכנס אליו, היה זר לו ליהודי. בתי כנסת ובתי מדרש היו תמיד פתוחים לכל. דלתו של רב, של מורה הוראה, של דרשן, מעולם לא הייתה נעולה בפניו של יהודי כלשהו. לנעול עצמך, זוהי מידה של גוי. לא רק גברים, אלא גם נשים יהודיות צעירות רצו לבוא לכאן. בתחילת שנות ה-20, רעיון הטמיעה כבר פשט את הרגל בפולין. גכון, צעירים וצעירות יהודים רבים חונכו על כרכי התרבות הפולנית, אבל החברה הפולנית סלדה מהם לא פחות מאשר מן האשה הדוברת יידיש. הליצנים בבית אגודת הסופרים כינו את הנשים הללו בשם "מוספים ספרותיים". אבל לכל מקום שאליו בא הגבר המודרני, רוצה גם האשה המודרנית לבוא. היא רצתה להציג את יופיה, את לבושה, את השכלתה, את חינה וחוכמתה. היא חלמה ליצור קשר עם סופר, להתאהב בו, לעזור לו לתרגם את יצירתו לשפת הגויים, שבדרך כלל ידעה אותה טוב ממנו, כיוון שאותם הורים ששלחו את בניהם לישיבה, שלחו את בנותיהם לגימנסיה. ראיתי את הנשים הצעירות הללו מתווכחות עם האשה השוערת ומנסות להוכיח לה שיש להן זכות כלשהי להיכנס. מישהו הזמין אותן — חבר מן המניין או אורח, או אורח-של-אורח. לי עצמי הייתה זכות מוגבלת להיכנס לכאן, אך לפעמים ניסיתי לעזור למישהו מאלה שביקשו להיכנס.

שתיארתי לעצמי. רעיונות הציפו אותי כמו ארכה. התרגשויות סערו בתוכי, בשינה ובהקיץ. היתה לי דרך אחת בלבד לבטא זאת: באמצעות העט, בשפת יידיש שלי. אבל מיד ראיתי שאין ספור אחרים, יש להם אותו הצורך. רבים מאתנו חשו כבר מזמן את כואה של שואה. אחרים האמינו שברוסיה מצאו את הפתרון לכל הצרות שלנו. אחרים קיוו שארץ ישראל היא השער לגאולה.

הנהלת אגודת הסופרים והעתונאים הדפיסה תעודות חבר לסופרים, לעתונאים ולמספר אורחים. ליד הדלת הושיבו אשה, שתפקידה להשגיח, שאלה שאינה שייכים, לא יתפרצו לכאן. אבל שום שומר, שום שמירה, לא יכלו לעצור את זרם המתפרצים, אלה אשר בית אגודת הסופרים יכול היה או צריך היה להיות ביתם. אנשים באו בתירוצים שונים. אני הייתי אחיו של י. זינגר. מישהו אחר כבר הדפיס שיר או מאמר במקומון פרובינציאלי כלשהו. אחרים באו לקנות כרטיס להרצאה ובינתיים נכנסו להציץ בכוהני המלה היידית. אחרים הוציאו את פרוטותיהם הדלות כדי להדפיס ספר או חוברת, שהצדיקו את צירופם כחבר באגודה. תיירים רבים מאמריקה הסתקרנו ובאו לבקר בבית הסופרים ולמסור דרישת שלום מאמריקה הרחוקה. שחקנים, שחקניות, מוסיקאים, כל אחד מהם הייתה לו שייכות כלשהי לתרבות יידיש, לתרבות העברית, לציגונות, סוציאליזם, אנארכיזם או צמחונות והשתדל לבוא אל הסופרים, להתחלק

בשביס זינגר כעתונאי ב"פארועניסט", בשנות ה-40. עומד רביעי מימין בשורה העליונה

השינוי במעמד האשה היהודיה

בבית אגודת הסופרים היה סופר אחד, שאפשר לומר עליו שהיה הרוזן־זואן של משפחת הסופרים — אפרים קגנובסקי. הוא כבר כתב מספר סיפורים ואף פרסם קובץ של סיפורים אלה. היתה לו, כמו לחלק מן הסופרים, "הסמכה" של פרץ, עד מותו, ב־1915.

לקגנובסקי זה, גבר נאה, בעל שערות שחורות־מבריקות, מסורקות עם שביל באמצע, עם עיניים שחורות שהביעו חוכמה, הומור, גאווה — היתה הצלחה פנטסטית אצל נשים. הוא התלבש באופן אלגנטי. הוא ניהל — מי יודע כמה — פרשיות אהבה בו־זמנית, חלקן לשליש ולרביע. נערות ונשים צלצלו אליו בלי הרף. הוא דיבר בטלפון בשקט, כמעט בלחש, והבטיח לכל אחת מהן, שרק אותה הוא אוהב, חושב עליה ומתגעגע אליה.

האשה היהודיה, שבמשך מאות בשנים היתה סגורה ומסוגרת בתוך גיטאות, קשורה במאות דינים ומנהגים ששמרו על צניעותה, על נאמנותה לבעלה, מסירותה לאבא־אמא, לחותן ולחותנת, אשה זו השתחררה מן העול שרבץ עליה.

והדבר קרה פתאום, במהירות. האם עוד חבשה פאה נוכרית, הלכה למקווה, שמרה על כשרות, אפילו לא הביטה על גבר זה, ידעה על בוריה רק שפה אחת — יידיש, מאמע־לשון. ואילו בתה כבר התלבשה לפי האופנה האחרונה, רקדה, דיברה פולנית — ולפעמים טוב ורהוט יותר מאשה גויית, התעניינה בספרות, בתיאטרון, קראה רומנים ארוטיים, הכריזה בגלוי שמסוד הנישואין מיושן, אבד עליו הכלח. היא הטיפה לאהבה חופשית והגשימה זאת. היה להן, לנשים אלו, רצון ליהנות מכל אותן הנאות, שדורות רבים של סבתותיהן הפסידו.

אצל גברים שמרניים יותר הן עוררו פחד בפתיחותן, באומץ לבן, בהכרת העולם שלהן. הן ידעו הכל, הכירו את כולם, ידעו את כל החולשות הגבריות. הן הביטו עלי ועל שכמותי בצחוק כבוש, כמי שהבחינו וידעו את כל הבהלה של אלה שספגו את היהדות שלהם עם חלב אמם.

במוקדם או במאוחר חייבים היו לתת להן להיכנס לבית אגודת הסופרים, כיוון שנומברג רק אתן, הציירים לקחו אותן כמודלים, המשוררים קראו לפניהן את שיריהם. מנהלי תיאטרון נתנו להן לפעמים תפקידים קטנים.

נתנו להן לשיר במקלה או להחליף שתקנית חולה. נשות הסופרים ניהלו נגדן מלחמת־חורמה. אצל בחורות אלה, לחטוף בעל מאשתו לא נחשב לחטא, אלא להיפך, למצווה של אדם מתקדם.

הגעתי למסקנה שאם אני רוצה להיות סופר יידיש מודרני, עלי להכיר מקרוב את האשה היהודיה המודרנית. אבל נדמה היה לי שכל הכוחות פועלים נגדי. חייב הייתי לחכות עד שאתבגר, אמצא לי תעסוקה, אתלבש כראוי והעיקר — להיפטר מעצבנותי ומביישנותי. אחר כך הבחנתי שאין אני היחיד בכך. רבים למדי מסוגי הסתובבו בבית אגודת הסופרים. הם היו בחורים לעניין כאשר נמצאו בחברת בני מינם, אך היו נבוכים ואובדי עצות בחברת נשים. כמוהם כמוני באו מבית המדרש, מן הישיבה, מבית

הכנסת של החסידים. את כל אומץ רוחם הם הביעו בשיריהם. אחד מהם שלומיאל גדול עוד יותר ממני, היה קומוניסט ובשיריו הוא הפחיד או הקפיטליסטים, שביום הנקמה הוא יגזול את נשיהם, יאנוס את בנותיהם יקרע מהן את עדייהן, יטמא את גופותיהן, ישאיר אותן ערום ועריה. הוא קרא להן זונות. מדי פעם הוא קרא את שיריו בחוגים ספרותיים. היה לו קול צווחני, כמעט סופרן ואיזמיו הנוראים עוררו צחוק בקהל ולפעמיים גם הערות זעם אצל מבקרים קומוניסטים. אין זו גישה סוציאלית נכונה טענו. איזמיו לא עלו בקנה אחד עם הגישה המרקסיסטית־לניניסטית.

מזור, אך במשך תקופה ארוכה נמצא בתצר של רחוב טלומצקה 13 בית בושת ובערבים היו עומדות הפרוצות ליד השער, ממתינות ללקוחותיהן. נציגי "מזרחי" מחו בחריפות על כך, שבעל הבית השכיר מרתף לבית זונות, באותה חצר שאליה באו אנשים צעירים, להתחנך ולחנך אחרים על פי דרך התורה והמסורת. גם הנהלת אגודת הסופרים מחתה, אבל לבעל הבית היו שיקולים וחשבונות משלו. רועי הזונות שילמו את שכר הדירה במועדו. הם לא נהנו מחוק הגנת הדייר. מרביח הבנות עמדו בשקט. הן רק שלחו רמזים אל הגברים העוברים ושבים. רק אחת מהן, צעירה ויפה ביותר, היה לה פה "מפיק מרגליות". היא שפעה ניבול פה. היא כינתה את צעירי "מזרחי" ואת חברי אגודת הסופרים בכינויי גנאי מכווערים. היא אפילו ניהלה מסע פרסומת למען עיסוקה. היא הצביעה על צדיקים מן התנ"ך שחטאו בניאופים. נערה זו היתה ידענית לא קטנה באותיות הקטנות. היא היתה — אפשר לומר — זונה מתוך הכרה.

סיפורו של ריקליס

ב"היינט" הווארשאי עבד עתונאי ושמו ריקליס. על מאמריו הפובליציסטיים חתם בשם ליריקס, שהוא שיכול של אותיות שמו. הוא התיידד עמי, למרות שהיה מבוגר ממני בכמה שנים טובות.

כאשר אשה אמרה מלה שלא מצאה חן בעיניו, או כאשר מצא פגם כלשהו בגופה, היה נבוך ביותר. הוא התקנא מאוד בקגנובסקי חביב הנשים, שלא היה ברוך כמוהו. במיוחד הוא קינא בצעיר יהודי בשם שליוניאק. שליוניאק זה החליף נשים כמו גרביים. זה היה ברנש מגודל, כריא, ללא עצבים. ריקליס היה טוען בפני:

— מחצית מחיי הייתי נתון כדי להיות כמוהם. כאשר אני רק יוצר קירבה עם אשה, אני מתחיל למצוא בה כל מיני מגרעות. לפעמים, בתוך פרשת אהבה, אני נתקף בדכאון ואני רואה את סופו של מין האדם, את כל הבל ההבלים הזה. אי אפשר לערוב את שיר השירים עם קהלת. אולי זה כן אפשרי, אבל אני אינני יכול. אבי, עליו השלום, הלעיט אותי בספרי מוסר והרס לי את חיי. לאחרונה התחלתי לסבול גם מעצירות בכתיבה. אני מתיישב, נדמה שיש לי נושא, אך העט שלי אינו רוצה לכתוב. הוא עושה שגיאות וכתמים. הוא מחבל בכתיבתי בכל מיני תחבולות. מי יודע, אולי גם לעט יש חתיכת נשמה או רוח חיים. אני נעשה יותר ויותר אנימיסט, מאמין שבחפצים הדוממים יש רוח חיים. החפצים המתים אינם מתים. אין בכלל מוות, וזה לא מוצא חן בעיני. אם זה כך, הרי לא תהיה לי מנוחה אף בקבר. בוא, גשתה כוס קפה.

ריקליס רצה לקחת אותי לבית קפה ברחוב ביילנסקה, אבל אני

בשביסיונגר בדירתו בניו יורק

בסינגוגות הגרמניות ממלמלים בגרמנית. אך האמת היא שהריבוננו של עולם הוא גוי, לא יהודי. אני רואה אותו כמהנדס, פיסיקאי, כימאי, אסטרונום. המלאכים שלו כולם פרופסורים. ההשגחה העליונה בנויה כולה על סטטיסטיקה. אין זה מן הנמנע שהוא גרמני, או אולי אפילו אמריקני. מין אדיסון שמימי. אולי הוא אפילו אנטישמי.

— מה זה? — שאלתי — הפיליטון שלך לשבת?

— הא? וכי אפשר לכתוב בכלל דברים כאלה? הקוראים שלנו הם אידיויטים-למחצה ואילו העורך שלי הוא אידיוט גמור. את הקטעים הטובים ביותר שלי הוא מוחק. הפסקתי לקנות את העתון של יום שישי. היה זמן שחשבתי ברצינות לחדול מלהיות יהודי. אבל איך אפשר לחדול מלהיות יהודי? הרי הגצרות היא גם כן תמיכת יהדות. לפעמים אני תושב שהגיע הזמן לשוב לאלילות. תרת הזקן לא היה טיפש. הגה הגענו. נכנסנו לבית הקפה. ישבנו ליד שולחן. ריקליס החל מיד לבחון את המלצרית. — מי זו? חדשה? היא אינה נראית כלל כפולנייה. דומה לגרטכן שלי. אותו חיתוך של הפה, אותו גוף, אפילו צבע השיער דומה. אבל זו לא היא. אמרת לי בזמנו שאתה אוהב לשמוע סיפורים. יש לי סיפור בשבילך.

העדפתי להישאר בבית אגודת הסופרים. טענתי:

— למה איננו יכולים לשתות קפה כאן?

— הא? לזה אתה קורא קפה? אלו מייביוב, לא קפה. בברלין ידעו לקלות קפה כמו שצרין. היו שם מסעדות שהתמחו בקפה שלהן, אחרות — במרקס שלהן. היה שם בית קפה אחד, שכאשר באתי לשם ושתיתי כוס תה, הייתי מוכרח לרוץ מיד, תסלח לי, למקום שאליו המלך הולך ברגל. כיצד היה פרויד מפרש זאת? הוא דיבר על התסביכים הגדולים: תסביך אדיפוס, תסביך אלקטרה. אבל מה עם התסביכים הקטנים? האדם מלא באמביציות. הוא רוצה להיות ולא להיות. הוא רודף אחר תאוות ויורק עליהן. אני מקנא בסוס. אם ירצה השם ותבוא שעתי ויצונו עלי להתגלגל למשהו, אבקש רשות להתגלגל לסוס. בוא נלך. האווידי כאן מורעל, כפשוטו ובאופן פיגורטיבי. אני אשלם. הכל על חשבון הגביר. כך דיבר ריקליס. פנינו ללכת צעדים ספורים, מרחוב טלומצקה לביילנסקה. עברנו ליד בית הכנסת "הגרמני". לריקליס היו הערות על כל דבר.

— מה החוכמה להתפלל כפולנית? אם קיים ריבוננו של עולם, והוא אמנם בחר בעם ישראל, היה רוצה שבניו יתפללו בלשון הקודש.

— על אודות גרטכן?

— לא, לא עליה. עם גרטכן הכל היה פשוט. היא לא אהבה אותי. האידיאל שלה היה קצין פרוסי, שבא הביתה והאשה חולצת לו את המגפיים. היה לה חתן, ברנש שרצתה להתחתן איתו, אך היא אמרה לי בגלוי, שגם אותו איננה אהבת. אתה צוחק ודאי שאני מקשקש כל כך הרבה על אהבה, בגילי. אבל זה משום שמעולם לא היה לי מזל באהבה, וכאשר, לאחר שנים ארוכות מצאתי אשה שאהבה אותי ויכולתי להיות אתה מאושר פחות או יותר, קילקלתי זאת במו ידי באופן משונה ביותר. רוצה לשמוע?

— כן, בהחלט.

הזמנו קפה וריקליס אמר:

— אתה דיברת פעם על כך, שיש מעשים בחייו של אדם, שהוא איננו יכול להסבירם בשום אופן. אמרת אפילו שאין זה מתפקידה של הספרות להסביר.

במבט ראשון זה נראה לי לא נכון. ספרות צריכה לשכנע את הקורא, וכיצד יכול זה להשתכנע, אם הסיפור לא מוסבר? אבל בעצם אתה צודק. ריקליס הצית סיגריה והתחיל לספר:

— לא נשארתי רווק זקן מתוך הכרה. הגיע שלב בחיי, שרציתי להתחתן.

עד מתי אפשר להתעסק עם נערו-משרותות? עד מתי אפשר לגור בחדרים שכורים, או להיות דייר משנה אצל מישוה? חרף כל הפסימיזם שלי, התחלתי אפילו לחשוב על ילד. מדוע לנתק שרשרת המתמשכת מהאדם הראשון — או מן התא הראשון מלפני מיליארדי שנים — עד אלי? נו, אבל כדי להתחתן צריך למצוא את הזיווג המתאים, אשה שמוצאת חן בעיני ושאינו מוצא חן בעיניה ודבר זה קשה, כפי שאומר התלמוד, כקריעת ים סוף. אבל מצאתי אותה.

הכרתי אותה באחד הקונגרסים הציוניים. היא היתה אחותו של אחד הצירים מלונדון, בת למשפחה אמידה, בעלת השכלה גבוהה, כבר לא צעירה, אבל הרבה יותר צעירה ממני. לא אכנס לפרטים. נפגשנו, בילינו כמה שעות ביחד וראינו ששנינו מוצאים שפה משותפת ומתאימים זה לזה. היינו מוכנים להתחתן ישר על המקום, אבל היה לה בעל שהיא חיה איתו לא יותר משלושה חודשים והם חיו בנפרד. אני אומר חיו, אבל למעשה הם לא חיו ביחד אפילו לא יום אחד. היא אמרה לי בגלוי שהיא עדיין בתולה. מה שקרה ביניהם זהו סיפור ארוך מדי כדי לספרו, והאמת היא שאני עצמי כבר אינני זוכר את כל הפרטים. הלה היה סחטן ומטרתו אחת: לגזול את הנדוניה שלה. היתה לו אהובה, בת-בליעל כמוהו. הדבר לא עלה בידו במאה אחוזים כיוון שמשפחתה נוכחה מיד איזה טיפוס הוא ולא חסר הרבה שיושיבו אותו בבית הסוהר. הוא נוכח שנכשל והסכים לגט, אבל העניין נתמשך מסיבות ביווקרטיות. היא עצמה נולדה באנגליה אבל הוריה היו מגרמניה והיא דיברה גרמנית רהוטה. היא ידעה גם עברית. יפה, משכילה, חכמה, אריסטוקרטית במלוא מובן המלה.

מה היא מצאה בי, לעולם לא אדע. היתה בינינו קירבה שממש הדחימה אותי. אתה הרי מאמין בגלגול נשמות ובכל מיני שטויות כאלה. אולי היינו בעל ואשה בגלגול קודם, או שמא היה לנו מה שמכנים המקובלים: שורש נשמה אחד.

אני לא סיפרתי לה שקרים על עצמי. היא ידעה שאני כותב בעתון ייד בעת שפגשתי אותם אמור הייתי לחזור משוויץ הישר לווארשה, אבל מסיבה כלשהי, שאינני יודע להסביר אותה עד עכשיו, שיקרתי לה אמרתי לה שה"היינט" מינה אותי לכתבו בפאריס ובקרוב אעבור מברלי לפאריס. מדוע אמרתי לה זאת ומה זה נתן לי, לעולם לא אבין. היא הית מסכימה בהחלט לגור איתי בווארשה. ואם לא, ה"היינט" היה משלם לי את משכורתי בכל מקום שהייתי גר בו — בפאריס, בלונדון או אפילו בהונולולו. והלא הוריה היו עשירים מאוד ועוד היתה בידה נדוניה גדולה הרשומה על שמה. אם הייתי מתחתן אתה, הייתי יכול לוותר על עבודתי בעתונות ולנסות לכתוב משהו שיש לו ערך.

מחר, אך רגע לאחר שאמרתי לה שאני עומד להתיישב בפאריס הצטערתי על השקר שלי. ראיתי מיד שהדבר יגרום לי סיבוכים קשים יכולתי לחזור בי בקלות, למצוא תירוץ כלשהו, אבל היתה לי הרגש — הרגשה טפשית, מעין שגעון, שאם אני עושה זאת, ייגמר הכל בינינו לכן החלטתי להשאיר את העניינים כפי שהם ולתקן את הדבר מאוחר יותר. יכולתי לומר לה, שכרגע האחרון העתון שינה את דעתו. יכולה אפילו להפוך את השקר לאמת ולעבור לפאריס. עתונאי יכול לקבל ויד בקלות. אעשה זאת בקיצור: נשארתי דבק בשקר שלי, עד שהיא חזרה ללונדון. אולי חשבתי שיהיה לי קל יותר לישר את ההודוים באמצעה מכתב. ייתכן שבעצם לא חשבתי כלל. בחייו של אדם ישנם רגעים ש שגעון. עושים דברים מוזרים ולא יודעים מדוע. מסתבכים בשטריו לפעמים אפילו בפלילים, נגד אחרים או נגד עצמך.

נפרדנו כמו חתן וכלה, קרא לכך איך שאתה רוצה. נשארתי עוד זמ מה בשוויץ. אחיה, הציר, התאהב בי גם הוא, לא חלילה במוכח הארוטי הוא רצה אותי כגיס. כאשר נטעו, התחלתי לראווג מאוד בקשר למו שעוללתי ועלה בי רעיון משוגע ממש. היה לי ידיד בפאריס, גם הו עתונאי, שגם הוא בא לקונגרס הציוני ועלה בדעתי לתת לליזה — זה היה שמה, ליזה — את כתובתו, כך שמכתביה אלי יגיעו אליו, והוא יעבי אותם אלי, לווארשה.

המחשבה הפשוטה שהיא עשויה לבוא אלי לביקור בפאריס לא עלת: בי כלל, והדבר מוכיח שנתקפתי למעשה במעין שגעון, או כפי שקוראים לזה: שגעון לדבר אחד.

שוחחתי עם ידידי וביקשתי ממנו טובה: אני אתן את כתובתי לאש מסוימת והוא ישלח לי את מכתביה לווארשה. נתתי לו להבין שלב הקונספירציה הזאת יש רקע רומנטי מובהק והוא הסכים מיד. הוא חי אמור לשלוח את המכתבים לפי הכתובת של ה"היינט". רצייתי לשלם לי מראש בעד הבולים, אבל הוא לא רצה לשמוע על כך. הוא נתן לי או דברתי, שברגע שייגיע מכתב על שמי, הוא יעביר אותו מיד לווארשה. אחר כך הוא נטע לפאריס ואני חזרתי לכאן. אני רוצה לומר לך דב שאתה ודאי יודע בעצמך: הצורה החריפה ביותר של היפנוזה הי היפנוזה עצמית או אוטו-סוגסטיה. הכנסתי את עצמי למעין מצב היפנוטי כאשר האדם נעשה חוש, עיוור, מאבד את שכלו ופועל כמו אוטומט. כ העניין היה יותר מאשר שגעון סתם. לעתונאי יש בדרך כלל טלפון, ומ מונע מאשה עשירה, לנסות לטלפן אלי מלונדון לפאריס?

אני חייב לומר לך, שברכבת לווארשה הגעתי למסקנה שהשקר הזה א

יותר — אותו לילה, היתה לי תחושה ברורה שלזיה נמצאת בפאריס וכל התרגיל שלי התפוצץ כמו בועת סבון. אני זוכר שהתיישבתי במיטה וצחקתי לעצמי על כל הקומדיה הזאת, על כל הדייסה האידיוטית שבשילתי לעצמי. שום היפנוזה איננה פועלת לנצח. מגיע רגע שמתעוררים.

- לא תמיד, אמרתי.
- אתה צודק. יש מקרים שההיפנוזה פועלת עד המוות.
- שמעת מליזה?
- אחר כך? כן, הגיע עוד מכתב אחד והוא כלל שורה אחת בלבד. מוטב שלא אצטט אותה.

ריקליס הוציא את הסיגריה מפיו והניח אותה על תחתית כוס הקפה שלו. בעיניו הופיע מעין חיוך. הוא אמר:

— לו האמנתי באלוהים או בהשגחה העליונה, הייתי אומר שהכל היה צפוי מראש. אולי אינני חכם ביותר, אבל גם טיפש אינני. כל מה שאני יכול לומר לך הוא זה: אותו לילה, הרבה לפני שהגיע אלי מכתבה, ידעתי שכל תקוותי, כל חלומותי, נגוזו. אני רוצה שתדע שלא סיפרתי על כך לאיש.

ידידי הבטיח לי לא לומר מלה על כך לאיש ואני בטוח שהוא אכן נהג כך.

גם מזכירתו הבטיחה שתשתוק. מדוע אני מספר לך זאת, אינני מבין. דבר אחד אני מבקש ממך: כל זמן שאני חי, שמור על כך בסוד. אחר כך — לא אכפת לי. בסופו של דבר, הרי לא הרגתי איש, לא שדדתי. לפעמים אפשר ללמוד מזה משהו. אבל מה? אתה יודע?

כתב היד של היישעריק

אינני יודע כיצד, אך כבר בשנים הראשונות לבואי לבית אגודת הסופרים, יצא לי שם כמי שיודע לערוך כתבי יד. הייתי חבר מערכת של כתב העת "ליטערארישע בלעטער" (דפי ספרות). התחלתי לפרסם סיפורים, לפעמים ביקורות ומפעם לפעם קיבלתי כתב יד לעריכה מהוצאת קלצקין, שמאוחר יותר קיבלה לידיה את ה"ליטערארישע בלעטער" מהוצאת "קולטור ליגע".

שילמו לי גרושים, אבל אני ידעתי לחיות מגרושים. הייתי דייר משנה אצל מישהו. צרכן גדול של אוכל ושל לבוש לא הייתי. עוד לא פירסמתי אף לא ספר אחד ולא הייתי חבר באגודת הסופרים, אבל אחי השיג בשבילי כרטיס אורח. לא הייתי פורה במיוחד כסופר בזמן ההוא. הייתי כותב משהו, מפעם לפעם. חיפשתי לי את דרכי בספרות. לרוב ביליתי בחברת סופרים צעירים, מתחילים כמוני.

יום אחד, כאשר ישבתי בבית אגודת הסופרים, קראה לי האשה השוערת.

מישהו חיפש אותי. ניגשתי לדלת וראיתי ברנשון קטנטן, בעל זקן שחור, לבוש בגדים מרופטים, שנראה כרוכל. הוא נשא בידו חבילה גדולה, עטופה בנייר חום וקשורה בחבל ואמר לי שכתב ספר. החבילה היא כתב היד. מישהו אמר לו שאני יודע לתקן כתבי יד.

בקושי הצלחתי לשכנע את השוערת לתת לו להיכנס. לאתר היסוסים היא הרשתה לו להישאר אתי חמש עשרה דקות. התיישבתי עמו ליד

ההונאה, הוא דבר חסר הגיון לחלוטין, מתחילתו ועד סופו. עדיין היה לי זמן לכתוב לה, שבמקום לפאריס, אני נוסע להתיישב בווארשה. הכל יכול היה להיות טוב ונחמד. אך במקום זאת כתבתי לה מכתב מתחנח הרכבת בברלין ונתתי לה את הכתובת של הידיד בפאריס. כתבתי לה שעד שאעבור לפאריס יחלפו כמה שבועות, ועד שתהיה לי דירה משלי, אגור בינתיים אצל ידידי.

בעוד ריקליס מתעסק בהצחת סיגריה נוספת, שאלתי אותו:

- היא באה לפאריס ונדעה לה האמת, הא?
- חכה! אל תמהר! אל תרוץ! זה לא התרחש כל כך מהר. במכתבי מברלין כתבתי לה שעלי לשוב לווארשה כדי לחסל כמה עניינים בעתון, וגם כדי לפגוש את משפחתי. וכיוון שלא היתה לי כתובת בווארשה, נתתי לה את כתובת העתון. כעבור זמן קצר הגיע מכתב ארוך ממנה, מכתב־אהבה לעילא וכיוצא בזה. אחיה הוסיף גם הוא דרישת שלום. עדיין היה לי די זמן כדי להודיע לה, שבגלל סיבות אלו ואחרות, עלי להישאר בווארשה, והכל היה מסתיים בכי טוב. אבל במקום זאת כתבתי לה תאריך מדוייק מתי אני בא לפאריס. יותר מאוחר תפסתי ששכחתי את העיקר: אם אני גר בפאריס, הרי על המעטפות של מכתבי צריכה להיות חותמת דואר של פאריס, לא של וארשה. כתבתי מכתב לפאריס, לידידי, והסברתי לו שיהיה עליו להעביר אליה את המכתבים שלי, כלומר, אני אשלח אליו את תשובותי למכתביה של ליזה, והוא ישלח אותן אליה ללונדון.

כדי להבטיח שהכל יתנהל כשורה, טילפנתי לפאריס, שוחחתי עמו אולי שעה והדבר עלה לי בכסף רב. ידידי הסכים גם לכך. ברור שכדי שיעביר לה את תשובותי, היה עליו לפתחו. היה עלי לכתוב לה בגרמנית, אנגלית לא ידעתי ואילו הוא ידע גרמנית. איזה יהודי המדבר יידיש, איננו מבין קצת גרמנית? לא יכולתי לשמור שום סוד מפניו. הוא חייב היה לדעת על כל ההונאה. לו היה אדם בעל אופי מושחת, יכול היה לסבך אותי בצרה כבר מן ההתחלה. אבל הוא היה בחור טוב, הוגן, מאמין גדול באהבה, רומנטיקה וכל זה. הוא היה מוכן לסייע לי.

ברור שמשלוח המכתבים שלה מלונדון לפאריס ומשם לווארשה, ומכתבי התשובה שלי מווארשה לפאריס, ומשם — ללונדון, היו הליך ארוך שאינו מתנהל במהירות. ידידי זה, לא אניד לך את שמו, אתה מכיר אותו, גם הוא לא נמצא כל הזמן בפאריס. לפעמים היה עליו לנסוע בשליחות עתונתו אל מחוץ לפאריס והוא אמר לי שהדבר יכול להתנהל רק אם אתן לו רשות להכניס בסוד העניין גם את מזכירתו. חייב הייתי להסכים גם לכך. הייתי חייב להסכים לכל. אני עצמי הכנסתי את עצמי לתוך המלכודת. אתה לא תאמין, אך הדבר עבד במשך כשלושת־רבעי שנה.

— איך זה התפוצץ? — שאלתי.

— היא באה לביקור הפתעה בפאריס ושם נדעה לה האמת. לא מפי הידיד.

הוא כבר היה מוצא מוצא כלשהו מן הסבך, כדי לסבר את אוזנה. אבל בדיוק אז הוא לא היה בפאריס. הוא נסע לסקנדינביה ומזכירתו, נערה צעירה — אולי היתה אהובתו — שפכה לפניו את הכל. והמעניין ביותר, שלי עצמי היתה הרגשה מדויקת של מה שמתרחש שם. אותו יום, נכון

שולחן והוא התיר את החבל ואת נייר העטיפה מעל כתב היד. היה זה כתב יד של אלף דפים לפחות, כתוב בכתב יד בלתי מיומן וכל מלה, כמו שאומרים — נח בשבע שגיאות. תוך רגע ראיתי שהיהודי הוא בור ועם הארץ. הוא סיפר לי ששירת בצבא הפולני ב־1919/20, בעת מלחמת פולין נגד רוסיה הבולשוויקית. הוא צעד עם הצבא הפולני עד קייב ואחר כך נסוג עם הצבא עד לוויסלה, רדוף התקפת הצבא האדום. לא היה חסר הרבה שהצבא האדום יכבוש את פולין כולה, אבל אז התרחש הנס הידוע — "הנס שליד הוויסלה" — וצבאו של פילסודסקי עצר את ההתקפה הרוסית. מאוחר יותר חתמו פולין והבולשוויקים על "הסכם השלום של ברסק".

היהודי נראה לי זקן מדי מכדי להיות חייל לפני שנים לא רבות. אבל השתכנעתי שאיננו משקר. כך או אחרת, הוא גוייס לצבא והוא נלחם את מלחמתה של פולין. הוא אפילו נפצע קלות וקיבל מדליה על פציעתו זו. היהודי טען בפני:

— כאן כתוב הכל. כל פרט טען. כמה שאני סבלתי, יודע רק אלוהים. אבל ברוך השם, לא אכלתי אוכל טרף ואת הזקן הם לא גילחו לי. כאשר תקרא מה שכתבתי, תראה שלא עבר יום מבלי שאניח תפילין. גם שמרתי שבת — עד כמה שיכולתי. הרשעים עשו ממני צחוק. התאנו לי ללא שיעור. אבל הייתי מוכן למסור את נפשי על אמונתי. אמרתי להם: אם אתם רוצים להרוג, תהרגו אותי, אבל אני לא אהיה גוי. היה אצלם כומר והוא הגן עלי. תקרא את הכל. כדורים עפו מעל ראשי, אלף ניסים קרו לי, אבל אלוהים הציל אותי מכל הסכנות. אני רוצה שהיהודים יקראו את כל זה וידעו שיש אלוהים בעולם. אבל אומרים לי שאני חייב שיהיה לי — איך קוראים לזה? — עורך. כושר הכתיבה שלי לא טוב ואני לא יודע לכתוב את המילים בלשון הקודש כמו שצריך. למדתי בחדר חומש ורש"י, אפילו התחלתי גמרא, אבל אבא שלי מת ואמא היתה מוכרחה להוציא אותי מן החדר. היא היתה חולה ובמשך שנים ארוכות עסקתי במסחר מאחורי השוק. קיימתי אותה ואת אחי ואחיותי הקטנים. זהו סיפור ארוך. מזה בלבד אפשר היה לכתוב ספר. דבר אחד אתה צריך לדעת: לא עבר יום מבלי שקרה לי נס. כאשר בזמן המלחמה שכבתי בחפירות והפגזים עפו מעל ראשי, נדרתי שאם אוכה ואשאר בחיים, אכתוב על כל זה כדי שיהודים יידעו שהשם יתברך משגיח על כל אדם.

— מה שמך? שאלתי

— היישעריק (ארבה), דוד היישעריק. הגויים, הרשעים, נתנו לי שם של ליצנות, אבל שם זה שם.

— במה אתה עוסק? שאלתי.

— אני קונה שאריות כשר וענף באיטליזים ומוכר זאת למסעדות ומזנונים. זו עבודה קשה. אבל יש לי, ברוך השם, אשה וילדים והם צריכים לאכול. במשך היום לא היה לי זמן לכתוב. אבל הייתי מתעורר לפנות בוקר וכותב. כמה אתה דורש בשביל לעבור על הדבר הזה?

ידעתי היטב שאצטורך לכתוב מחודש את כתב היד כולו. לא רק שהאיש לא ידע לכתוב מלה כהלכתה, לא היה לו מושג מה זה משפט. היה מתחיל משפט ולא גומר אותו. לאחר כמה מילים היה כותב נקודתיים או כמה מקפים. מילים מסוימות היה מקיף, סתם כך, במרכאות. הוא ערבב מילים בפולנית וביידיש, לפעמים כתב מילים שהשתמשו בהן רק

בקסרקטיין, או כאלה שבשום אופן לא הצלחתי לפענח. אבל משום מה לבי לא נתן לי לדרוש ממנו תשלום ראוי. האמת היא שאסור היה לי לבזבז את זמני על עבודות כאלה, אם רציתי לכתוב משהו בעצמי. אבל נתמלאתי רחמנות על האיש הזה שסבל כל כך בחייו ונשאר נאמן ליהדותו. נקבתי לו מחיר שהיה זול מן הזול — חצי חניס ממש. לפי ערך הכסף האמריקני, זה היה לא יותר מ־30 דולר. אבל היהודי התחיל לעמוד אתי על המקח. הסכום שנקבתי בו, הוא קרא לו הן. הוא התרגו עלי וצעק:

— אתה יושב פה בלי כובע, אתה מגלח את הזקן ומקצץ את הפאות ובנוסף לכך אתה עוד רוצה לשדרוד אדם עני... איפה אקח כל כך הרבה כסף? כל גרוש שאני מרוויח עולה לי בדם. אני גוזל ממש חתיכת לחם מהילדים שלי כדי לשלם לך ואתה מגסה לשדרוד אותי. על דברים כאלה אלוהים מעניש. מה אתה חושב שאני? רוטשילד? אני גר בכוכב עלוב. כל חודש, כשאני צריך לשלם שכר־דירה, זה אצלי קריעת ים סוף... היהודי צעק בקול רם ונתקפתי בושה. כמה סופרים צעירים נעמדו בצד והחלו לקרוץ זה לזה, לצחוק. הדבר נמאס עלי ואמרתי לו:

— אם כך, אל תשלם לי שום דבר. כשיהיה לי זמן, אתקן את כתב היד שלך חניס.

— חניס אני לא דורש — צעק היישעריק. אני לא אקצן חלילה. כאשר הדבר יהיה מוכן, ירצו כל העתונים להדפיס ואני אשלם לך על טרחתך. אבל אתה הלא יכול למשוך אותי לאורך ימים. מה שיותר מהר תגמור את זה, ימהרו העתונים להדפיס ואני לא אקפח אותך. אתה חייב לתת לי מועד. אני לא יכול להשאיר את הדבר אצלך סתם ככה. איך לי — איך קוראים לזה! — העתק. אם חלילה תאבד משהו, אתה מאמלל אותי, לכתוב את זה שוב אני לא יכול. אתה חייב לשמור על זה כמו על בבת עינך! רגע ישבתי כהלום רעם. ראיתי שעם כל יראת השמיים שלו, יש לו ליהודי חוצפה לדבר אלי ככה. ידעתי היטב שכמה שלא אתקן את כתב היד, שום עתון לא יזדרז להדפיס אותו. מלחמת פולין־רוסיה היתה כבר רחוקה למדי. מתוך דפרוף בכתב היד יכולתי לראות שלא היה שם כל מתח שימשוך את הקורא הפשוט, או כל תיאור שימצא חן בעיני קורא אנכי יותר. היה לי רצון להחזיר לו את כתב היד ולומר לו שאין לי זמן לעבודות כאלה וגם לא רצון לקבל כתב יד שאין לו העתק. אותו זמן הרביתי לעבור מתדר שכור אחד למשנהו ולפעמים איבדתי גם כתיב יד משלי. אבל משהו בתוכי טען: אם היהודי הזה יכול היה לסבול כל כך הרבה למען יהדותו, מדוע אינך יכול להקדיש לו מעט מזמנך? האיש נראה לי מותש מעבודה קשה, זקן בטרם זמנו ולבושו מרופט. אמרתי לו:

— אעשה מה שאני יכול, אבל אני לא יכול לתת לך שום בטחונות. יכולה לפרוץ שריפה או מי יודע מה. התלמוד אומר ששומר בחינם פטור מגניבה או אבידה. כאשר מישוהו שומר על משהו בחינם, אי אפשר לחייב אותו לשלם, כאשר הדבר אבד או נגנב. הא? אם רצו בשמיים שאני אכתוב את הדבר הזה ונתנו לי כוח לקום באמצע הלילה ולעבוד על זה, לא יתנו שיקרה לו משהו רע. כך אמו היישעריק רוצה עוד להמשיך לדבר אתי, אבל השוערת ניגשה אליו ואמרה:

— חמש עשרה הדקות שלך עברו. אתה חייב ללכת.

— הא? מה זה כאן, משטרה? צעק־שאל היישעריק. אני יהודי וסופר ואף אחד לא יכול לגרש אותי מכאן. אני באתי לכאן לא סתם ככה. יש לי

בשביס־זינגר בטקס קבלת פרס נובל. מימינו - מלך שוודיה קרל גוסטב ה־16

עסק עם האדם הזה ו... —

אתה חייב ללכת מיד! אמרה האשה בחריפות ובנחישות.

הוא ניסה עוד רגע להתנגד ואני הרגשתי משהו שאפשר לקרוא לו חוצפה אנינה או אולי חוצפת סופרים. בתלמוד יש ביטוי לכך: חוצפה עוזרת אפילו כנגד שמיים. וכי כיצד יכול היה יהודי זה לעמוד בכל הניסיונות ובכל הצרות שהחייילים הפולנים עשו לו?

לקחתי על עצמי את המצווה והתלטתי לבצע אותה לפי אפשרויותי.

חששתי שהיישעריק ירבה לבקר אצלי בבית אגודת הסופרים, יאיץ בי לעשות את המלאכה מה שיותר מהר, אבל שבוועות ארוכים עברו והוא לא הופיע. כתב היד היה מונח אצלי ומפעם לפעם ניסיתי לשכתב אותו. לעיתים צחקתי כאשר קראתי מה שהוא כתב. יהודי זה, שידע מעט מאוד דינים דתיים, היה סבור שללכת ביום שישי למקווה זהו אחד הדינים החשובים ביותר, ממש אחד מעשרת הדברות. לעיתים קרובות הוא סיכן ממש את חייו. כאשר הצבא הפולני כבש עיירה כלשהי, היה היישעריק עוזב את הרובה, את הכדורים ורץ לחפש מקווה. כמה פעמים הכניסו אותו למחבוש על פגיעה במשמעת הצבאית. לא חסר הרבה שייריו בו. הוא קיבל מכות ממפקדיו, מהסמלים, אך בכל זאת נשאר בחיים.

כמעט בכל אחד מן הדפים קראתי על הלוחם הזה, העוזב הכל מאחוריו ורץ אל המקווה. כמוכן שהוא גם הלך להתפלל במניין בבית הכנסת וכאשר בעיירה היה רבי כלשהו, היה היישעריק מוסר בידו "קנויטל" (פתק) והרבי היה מברך אותו שיהיה מוגן מפני תגרת ידם של הגויים. היהודי היישעריק ניהל את מלחמתו הפרטית — מלחמה נגד היצר הרע, נגד השגעונות של הגויים. הוא נשא עמו ספר תהילים קטן ובחפירות הוא קרא פרקי תהילים. את הקרבות שניהלו הפולנים נגד הבולשוויקים תיאר היישעריק כל פעם בקלישאה הזוהה: "דם נשפך כמים". היישעריק, כמוהו כחייילים הפשוטים, הכפריים, לא היה לו מושג כלשהו לאן הוא צועד ומה רוצים הבולשוויקים. בעיניו היו הפולנים והבולשוויקים אותם גויים, הזיורים זה על זה, ואינם נותנים לחייל יהודי להתפלל במניין וללכת ביום שישי למקווה. שני הצדדים הכריחו יהודים לאכול חזיר, לחלל שבת. לעיתים קרובות, כאשר הצבא הפולני כבש עיירה שהיו בה יהודים, היה המקווה קר, לא מחומם והיישעריק טבל במים הקרים. איכשהו הצלחתי לתקן כמה עשרות עמודים, אבל היישעריק לא הופיע. הוא גם לא השאיר לי כתובת.

פעם ישכתי באולם הגדול בחברת כמה סופרים צעירים ושוחחנו כרגיל, על ספרות: למי יש כשרון, למי אין. והנה נכנס אחד הסופרים, צעיר גם הוא, ופניו מלאים צחוק. הוא פנה אלי:

— יצחק, הכלה שלך מחפשת אותך.

— הכלה שלי?

— כן, הכלה שלך, יפהפיה מאין כמוה. פיף פף! נכנסתי לאולם הראשון וראיתי ליד הדלת עומדת אשה — זקנה למדי, מוזנתת, מכוערת מאוד, מטפחת על ראשה ונעליים מרופטות על רגליה. היא אחזה סלי-נצרים בשתי ידיה.

היא אמרה:

— אני אשתו של היישעריק.

הבהנתי שבפיה אין אף לא שן אחת. שאלתי אותה:

— מה תספרי טובות ממנו?

האשה החלה לבכות ופניה נתעוותו. היא צעקה:

— בעלי ברח והשאיר אותי עגונה, כלי חתיכת לחם. עם ארבע תולעים. הוי, אבינו שבשמים! מה עלי לעשות? הילדים רעבים. אוי לי ואבוי לי! שוד ושבר! צרה כזאת באה עלי! מה עושים ולאן הולכים? למה בכלל נולדתי? הוי, אבי שבשמים! האשה התייפחה. היא הניחה את שני הסלים על הרצפה והחלה לצבוט עצמה בפניה. האולם היה מלא סופרים, צעירים ומבוגרים, וכולם נקבצו סביב. אחדים צחקו. אחדים השתוממו. שאלתי את האשה:

— לאן הוא ברח? איך זה עולה בדעתו של יהודי דתי לעשות דבר

כזה? האשה ענתה:

— לארץ ישראל.

— לארץ ישראל? האם נותנים להיכנס לשם? הרי צריך להוכיח שיש

לו אלף לירות שטרלינג, צריך גם דרכון וויזה.

— מה אני יודעת? הוא התהלך וצעק שהוא מוכרח לנסוע לארץ ישראל. אני אומרת לו: גולן, רוצח, מה יהיה אתי ועם הילדים? אבל הוא בשלו: בא לו בחלום איזה צדיק מת ואמר לו שהוא חייב לנסוע לשם. מה אני יודעת? אני רק נקבה עלובה. אני לא מבינה באותיות הקטנות. הוא סופר, אדם גדול. אני אפילו לא יודעת להתפלל. אבל לאכול אני צריכה ולילדי אין אפילו חתיכת לחם. איך יכול צדיק לצוות על בעל לעזוב את אשתו וילדיו בחוסר כל? איך יכול סופר להיות רוצח כזה?

האשה החלה לבכות עוד יותר ולייל כמו בלזויה. אמרתי לה:

— אני מצטער מאוד. אבל מה את רוצה ממני?

— הא? אתה עובד בשבילי. אתה לוקח ממנו כסף. הוא נטל את

חתיכת הלחם וכף המרק מאשתו ומילדיו ונתן לך.

— יהודיה יקרה, לא קיבלתי ממנו אפילו אגורה אחת.

— קיבלת, קיבלת. הוא מילא אותך בכסף ואותנו השאיר ערום ועריה. אבינו שבשמים, אתה רואה את הכל ואתה יודע מה הוא עולל לנו. אתה מאריך אף, אבל אתה מעניש כיאורת. תן לי חזרה את הכסף שלקחת ממנו. זה לא כסף, זה דם. אנשים, רחמו עלי! אל תתנו לגוהלים שלי לגווע ברעב!

האשה החלה לחבוט בשני אגרופיה בראשה. הסופרים הרימו גבה. הם הביטו זה בזה בהשתוממות, ועלי — בכעס. פניהם אמרו באלם: תראו מה האורחים הללו עושים מבית אגודת הסופרים. נותנים לאחד מהם להיכנס וזה מביא אתו את כל השוק. הסופרים הצעירים התחילו לצחוק. אני אמרתי לאשה:

— אני נשבע לך בחיי ובכל מה שיקר לי, שלא לקחתי מבעלך אף לא

פרוטה אחת.

— לקחת, לקחת. אתה יושב לך כאן חולל וסובא ומניח לאשה וילדיה למות מרעב. ובעל הבית מאיים שיזרוק אותי החוצה עם הסמרטוטים שלי. אנו חייבים לו כבר שכר רירה בעד שלושה חודשים, שחבוא בערה במעיו, שיבער כמו אש, שתרעיד אותו הקדחת, שירגיש רק חלק האלף ממה שאני מרגישה! השוערת ניסתה לדחוף אותה החוצה, אך זו לא הניחה לה. מישהו הציע:

— קראו למשטרה.

היישעריק ענה לי: — כשידפיסו את הספר שלי בעתונים, אחזיר לך את הכל, לא אשאר לך חייב אפילו גרוש אחד. האיש ישב אתי שעות וסיפר לי על נסיעתו. את רוב הפרטים כבר שכחתי. הוא מצא דרך כלשהי להסתנן לארץ ישראל. הוא הלך ברגל מאות קילומטרים. קיבץ נדבות. הוא לן ברחובות, בשדות, במדבריות. הוא בא לארץ ועבר את כולה ברגל, השתטח על קברים קדושים, ישן בחורבות, במערות. נחשים הכישו אותו, חיות רעות וְעֲרִבִים פִּרְאִים התנפלו עליו. אבל התענוג של נשימת האוויר הקרודש של ארץ ישראל המתק לו את כל יסוריו. שבועות שלמים הוא התקיים על מים וצמחים הגדלים באדמה היבשה והיוקדת של הארץ הקדושה. ידעתי שאינו משקר. הוא נתקף בסוג של מאניה שהיא חזקה מכל מכשול ונגף. אנשים הנתקפים בסוג כזה של תאוה נעשים לעיתים חזקים מאוד מבחינה פיזית ויכולים לעמוד בסבל וקשיים שאדם נורמלי לא היה עומד בהם.

מקרה אחד שסיפר לי, נחרת במיוחד בזכרוני. מרוב הליכה ברגל בלו נעליו, פשוט נשרו מרגליו והוא חייב היה ללכת יחף. פעם, כאשר הלך במדבר החולי, שרף החול את רגליו, כאילו הילך על גבי גחלים לוהטות. הוא היה חייב להסיר את כותנתו, עשה ממנה נעלי סמרטוטים וכך השתרך במדבר הלוהט אל קבר או חורבה, שבה אמור היה להיות קבור צדיק כלשהו.

בסופה של השיחה הארוכה עמו, התרגשתי כל כך ממסירות הנפש שלו ואהבתו לארץ ישראל, שהבטחתי לו להמשיך ולערוך את כתב ידו. עד כמה שידוע לי, הדפיסו רק כמה קטעים מתוך ספרו זה בעתונות היידית. בעד עבודתי לא קיבלתי אף לא אגורה אחת. יכולתי לסיים כאן את סיפורי זה, אבל החיים הכינו עוד פרק מעניין בנושא היישעריק ואיני יכול לוותר עליו.

משולח אידיאליסט

משנת 1939 ועד סוף מלחמת העולם השנייה נקרעו אין ספור משפחות יהודיות ולא יהודיות, בארצות הכבושות על ידי הנאצים. גברים רבים הצליחו ב-1939 וגם מאוחר יותר, לברוח מפולין הכבושה בידי הנאצים, אל אותו חלק שהיה כבוש בידי הצבא האדום. קשרי הדואר בין רוסיה ופולין, שגם לפני כן לא פעלו כיאנות, נותקו לגמרי. נשים לא ידעו לאן נעלמו בעליהן — ולהיפך. אז נוצר סוג של דואר, שהיה מורכב ממשולחים, שנשאו מכתבים מרוסיה לפולין וחזרה, בכיס החזה של מעלים או חבויים מתחת לחולצה. אלה שנשאו את המכתבים הללו, לא עשו זאת למען בצע כסף. ראשית, כותבי המכתבים וגם נמעניהם היו עניים וחסרי כל. שנית, שליחות זאת היתה מסוכנת כל כך, ששום אדם לא היה נוטל אותה על עצמו בעד כל הון שבעולם. המשולחים הללו היו פשוט אידיאליסטים, אנשים שרצו לעזור למשפחות הקרועות. צריך היה לכך אומץ לב בלתי רגיל, כוח בל יאמן של מסירות נפש.

היישעריק היה אחד מהמשולחים הללו. נודע לי על כך לאחר המלחמה.

אפשר לומר שכל מה שעשה לפני כן, לא היה אלא הכנה והכשרה למה שעשה אחר כך, בזמן השואה. היישעריק היה אדם שמסירות נפש היתה לו טבע שני.

— משטרה, הא? ואתם נקראים סופרים! פושעים אתם ולא סופרים! צעקה אשתו של היישעריק. הכנסתי ידי לכיטי ושלפתי משם שטר כסף. הושטתי אותו לאשה ואמרתי לה:

— זה כל מה שיש לי. קחי את זה ואל תבואי יותר לכאן. לא לקחתי שום דבר מבעלך, אפילו לא חצי פרוטה. אל תבואי לכאן לעזור שערוריות.

האשה חטפה את השטר מידי, הרימה את הסלים, זרקה לעברי קללה ארוכה ויצאה. אני נשארתי עומד מבוויש וכועס. אסור לעשות טובות. אסור לעשות מצווה — לחש לי היצר הרע. מהיום והלאה, כאשר מישוהו יבקש ממך טובה, שלח אותו לכל הרוחות. הסופרים הלצים עמדו סביבי עוד עת ארוכה ודנו באירוע. אחדים מהם אף טענו שזה לא יכול להיות, שאני כל כך חף מפשע כפי שאני מציג את עצמי.

אותו ערב לא אכלתי ארוחת ערב. היה לי חשק לחטוף את כתב היד של היישעריק ולהשליך אותו לזבל, אבל מנעתי מעצמי את ביצוע זממי. איך זה ייתכן שיהודי ירא שמים, המסכן את נפשו בגלל מקווה, זונח את משפחתו הפקר? — שאלתי את עצמי, אבל ידעתי כבר מזמן שהאדם מלא סתירות ואין שום טעם לשאול קושיות. יותר לא קראתי את כתב היד. החלטתי שאם האיש ישוב, אחזיר לו מיד את כתב היד וסוף לדבר אבל כמשך שבועות באה אלי אשתו של היישעריק לבית אגודת הסופרים וכל פעם נתתי לה קצת כסף. האשה טענה כל הזמן אותה טענה: קיבלתי די כסף מבעלה ואני יכול להרשות לעצמי להחזיר לה חלק ממנו. היא נתלתה בשקר זה כמו טובע הנאחז בקס.

מה לא עושה אדם כאשר הוא סובל רעב? לעזור לאשה זו היתה מצווה לא פחותה מאשר לחקן את כתב היד של בעלה. אני ידעתי עוד משהו: שלסופר, כל סוג של ניסיון — עד כמה מוזר שלא יהיה — יש לו ערך כלשהו. הסופר, יותר מכל אדם אחר, חייב לבוא במגע עם כל מיני סוגים של סטיות אנושיות, מוזרויות, היסטוריות, שגעונות. הוא חייב להכיר את האדם בכל מיני מצבים אפשריים. כמובן, לעולם איננו יכול לשאוב עד תומו את כל המעיין הזה של ידע, אבל ככל שירבה, מוטב. בספרות, היצא מן הכלל חשוב מן הכלל. הסופר צריך להכיר את האדם ברוממותו הגבוהה ביותר ובשפלותו הנמוכה ביותר.

עברו כמה חודשים. כבר התחלתי להאמין שאשתו של היישעריק תשאר עגונה לנצח ומדי כמה שבועות אהיה חייב "להחזיר" לה מן הכסף שקיבלתי כביכול ממנו. אבל באחד הימים הופיע פתאום היישעריק. הוא היה שזוף כל כך, שנראה כמו צועני. הוא היה לבוש בצורה עוד יותר מרופטת מקודם. שאלתי אותו כיצד, ליהודי דתי שכמותו, בא הרעיון להשאיר אשה וילדים והוא ענה לי:

— הייתי חייב לעשות זאת. געגועים גדולים לארץ ישראל תקפו אותי, געגועים כאלה שאני לא יכול לתאר לך. הרגשתי שאם לא אבוא לשם, אמות מגעגע, פשוט אפול ברחוב ואמות. בלילה באו אלי בחלום צדיקים — אברהם אבינו, יצחק, יעקב, רחל אמנו. מה שעבר עלי, אי אפשר לספר, לא בספר אחד, אפילו לא באלף ספרים. באמת התחלתי לכתוב את זה....

סיפרתי להיישעריק שאשתו באה אלי ו"החזרתי" לה כסף שהוא כביכול נתן לי.

שאלה שעלה בגורלם למסור את נפשם על רעיון כלשהו, הייבים להתכה לכך, להתאמן כמו שחייל מתאמן לקראת הקרב. אנשים פרימיטיביים מסוגו של היישעריק הם לרוב אלה שמסוגלים לבצע שליחויות וליטו על עצמם סיכונים שאחרים לא מסוגלים. אני מסרתי את העובדור הפסיכולוגיה שבכך או המסר מכך זה משהו שהקורא עצמו צריך למצוא

מיידיש: יהודה גור-אריז

שמעתי שהגרמנים תפסו את היישעריק כמה פעמים. זה היה עוד לפני יוני 1941, כאשר היטלר התנפל על רוסיה. רציחות הנאצים עוד לא נשאו אז אופי המוני והיישעריק יצא פטור במכות בלבד. לאחר 1941, שליחותו של היישעריק היתה בבחינת התאבדות ממש, אבל הוא המשיך בשלו, עוד ליהודים להימלט מפולין ובשליחות זו נספה. האם ירו בו הנאצים או שעינו אותו עד מוות – איני יודע ולעולם לא נדע. חשבתי לעתים קרובות על האדם הזה ומסירות נפשו בגלל טבילה במקווה או געגועיו לקברים קדושים. שאלתי את עצמי לא פעם: מה הטעם לכל זה? אך נראה

סופר עם הרגלים עתונאיים

ישראל זמיר

דומה כי את כושר הראיון, המופיע בהרבה מאד מסיפוריו, ירש מן הכתיבה העתונאית. רבים מאוד מניבורי סיפוריו הם דאיונות או מונולוגים, כאשר הסופר יושב בקפטריה הקבועה, "שטיינברג" כמאזין, וכאילו רושם את דבריהם. לעיתים רחוקות העיר הערה או הציג שאלה מכוונת. טכניקה עתונאית זו שפיתח בשנותיו הרבות כעתונאי, שימשה אותו בהצלחה ביצירות רבות. כמראיין טוב, הוא אהב להצניע עצמו, לא להבליט את קיומו ונתן לדמויות לדבר בשם עצמן.

עובדה אחרת, מוכחת ברוב יצירותיו, הוא הפתיח. ברוב סיפוריו או ספריו הפתיח מרתק ומכניס אותך מיד אל אוירת הסיפור והמתרחש בו. אמנם אין הפתיח כבידיעה עתונאית מורכב מחמש המ"מים, אך לרוב הוא תופס אותך בגורגרת ואינו מרפה. בבתי ספר לעתונאות מלמדים שהפתיח צריך להיות מעניין כדי שיעמוד בתחרות עם עשרות השבועונים והירחונים למיניהם.

אבי הסופר העתונאי אהב מאד את "השטח". לדידו, ה"שטח" יכול להיות קפטריה, שדרות ברודוויי שבהן טייל עם מכריו, תא באוניה או שכנות במטוס ומקומות אחרים. לרוב דאג לאכול צהריים עם משהו שנשמע לו בטלפון כבעל "סיפור". בלא קושי הוא "פידק" אותו מסיפורו מבלי לרשום מלה. רבים מגיבוריו פגשתי עימו במסעדת "שטיינברג" ומאוחר יותר ב"אמריקן רסטורנט", לאחר ש"שטיינברג" נסגרה.

לא אחת הוא תיאר אדם שלדגע סברתי שהמציא את תיאורו. פעם כתב על אשה בעלת זקן ארוך. לולא פגשתי אותה עימו – לא הייתי מאמין. היה לו הכישרון "לדוג" טיפוסים מיוחדים.

בוויכוח על הגבול בין עתונות לספרות לא אני אכריע. רבים רבים החלו דרכם כעתונאים וסיימו כסופרים. אבי היה סופר מוכשר ועתונאי מוכשר לא פחות. נדמה לי שהוא שילב בהצלחה גדולה את שני המקצועות לבלתי הפרד. הוא נטל מן העתונות את הדינמיות, את קצב העלילה הדוהרת, את הראיון והפתיח, כשהוא דואג שלא לשעמם את הקורא אף לרגע. הוסף על כל אלה את כשרונותיו הספרותיים והרי לך בשביס זינגר במיטבו.

אבי הסופר החל את דרכו הספרותית כמגיה בעתון ספרותי בידיש. אחר כך היה לעתונאי ובו זמנית כתב ספרות. כל ספריו נכתבו פרקים פרקים ככתבות עתונאיות ב"פארווערטס", עובדה שהכתיבה מבנה עלילה בו כל יחידה עומדת בזכות עצמה מבחינת העניין, המתח וכל השאר.

מדי שבוע היה עליו להביא למערכת שני פרקים, (כאלפיים מלה), הצמודים גלוח זמנים. הכתיבה של אבי היתה לכן מאוד אינטנסיבית, כאשר כל ימות השבוע מוקדשים לתכנון אותם פרקים וביום רביעי בצהריים, ממש ברגע האחרון, נשלח החומר למערכת העתון.

אף למספר המילים היתה משמעות רבה. לעתים, העלילה "ונגמרה" לו כעבור 1,500 מלה, והיה עליו "לנפח" את העלילה או להוסיף תיאורים, כדי להגיע למכסת המילים שתמלא את המקום המוקצב בעתון. ולהיפך, לעיתים נאלץ לצמצם בתיאורים ולקצר בעלילה, כיוון שחסר לו המקום. לא תמיד היה יכול להתפרנס כפי שאולי רצה. כל אלה כאמור הם שיקולים עתונאיים, לא ספרותיים.

כשסיים את סדרת הכתבות שהכילה את הספר במלואו, תורגם החומר לאנגלית. עתה הוא שב אל העלילה, הרחיב או קיצץ בהתאם לנורמות הספרותיות שקבע לעצמו. לרוב קיצץ, כי שפת היידיש, שבה שלט בצורה כמעט מושלמת ולא אחת התרפק עליה, הביאה לכך, כי כשראה את החומר המתורגם לאנגלית גילה עד כמה עושר השפה העלים את חסרונות העלילה. לרוב סילק כשליש מן החומר העתונאי. חזר לעלילה, גיבש אותה ותבע מכל מתרגמו לתרגמו רק מאנגלית, כי היה הבדל גדול מאוד בין העלילה כפי שפורסמה בעתון לבין העלילה כפי שנתגבשה לאחר מכן.

אבי, כידוע, התפרנס רוב ימיו מכתובה עתונאית. הוא תתם את רשימותיו בכמה שמות עט חסויים: ד. סגל, י. ורשבסקי ויצחק בשביס. לעיתים, שלח אותו העורך לבקר הצגה או לראות סרט. הוא הלך, הגיש את החומר שנדרש ועמד בלוח זמנים. לא אחת התחכם, וורשבסקי החל לתקוף את יצחק בשביס, כאשר ד. סגל מתערב ופעם תומך בזה ופעם במתנגדו.